

Η δυναμική της μετανάστευσης των Ουκρανών στην Ελλάδα Διαδρομές, αποφάσεις και πρακτικές

Μαρίνα Νικόλοβα

Copyright © 2015
ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (ΕΛΙΑΜΕΠ)
Βασ. Σοφίας 49, 106 76 Αθήνα
Τηλ.: (+30) 210 7257110, Fax: (+30) 210 7257114, e-mail: eliamep@eliamep.gr
url: www.eliamep.gr
Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Η δυναμική της μετανάστευσης των Ουκρανών στην Ελλάδα:

Διαδρομές, αποφάσεις και πρακτικές

Μαρίνα Νικόλοβα

Παραδοτέο 7.1

Μελέτη Περίπτωσης: Μεταναστευτικό Σύστημα 2 (Ουκρανία)

Το ΕΛΙΑΜΕΠ δεν υιοθετεί ως ίδρυμα πολιτικές θέσεις. Καταβάλλει μάλιστα προσπάθεια να παρουσιάζονται στα πλαίσια των εκδηλώσεων του και στο μέτρο του δυνατού όλες οι υπάρχουσες απόψεις. Υπό το πρίσμα αυτό, οι αναλύσεις και οι γνώμες που δημοσιεύονται στις σειρές του θα πρέπει να αποδίδονται αποκλειστικά στους συγγραφείς και να μην θεωρούνται ότι αντιπροσωπεύουν απαραίτητα τις απόψεις του ιδρύματος, του διοικητικού συμβουλίου του, της διεύθυνσης ή των κατά περίπτωση και καθ' οιονδήποτε τρόπο συνεργαζομένων φορέων.

Πίνακας Περιεχομένων

Εισαγωγή.....	4
Σκοπός, Μεθοδολογία και θεωρητικές προσεγγίσεις.	4
Μεθοδολογική προσέγγιση	5
Χαρακτηριστικά της μετανάστευσης των Ουκρανών προς την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ελλάδα.....	8
Ανάλυση των ευρημάτων της έρευνας πεδίου	11
Η επιλογή της Ελλάδας ως χώρας προορισμού και προετοιμασία για τη μετανάστευση.....	12
Στρατηγικές επιβίωσης στην Ελλάδα	17
Νομιμοποίηση/Απονομιμοποίηση.....	20
Επιστροφή στην Ουκρανία	26
Συμπεράσματα	29
Βιβλιογραφία.....	30

Εισαγωγή

Σκοπός, Μεθοδολογία και θεωρητικές προσεγγίσεις.

Το ζήτημα της παράτυπης μετανάστευσης είναι πιο επίκαιρο από ποτέ άλλοτε και εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο της μελέτης των επιπτώσεων της παγκοσμιοποίησης. Έχουν, όμως, επίγνωση οι μετανάστες για τους κανόνες που ισχύουν στα κράτη όπου κατευθύνονται και πως διαμορφώνουν τα σχέδιά τους; Πιο συγκεκριμένα, το ζήτημα της διαχείρισης των μεταναστευτικών ροών αποτελεί προτεραιότητα τόσο σε Ευρωπαϊκό επίπεδο, όσο και σε εθνικό επίπεδο και περιλαμβάνει το άσυλο, την παράτυπη μετανάστευση, την οικονομική μετανάστευση και τον έλεγχο των συνόρων. Οι συνθήκες οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα με όλα τα επακόλουθα – όπως η αύξηση της ανεργίας και κίνδυνος κοινωνικού αποκλεισμού, από τη μία, και, το ξέσπασμα της ένοπλης σύγκρουσης στην Ανατολική Ουκρανία, από την άλλη, αναδεικνύουν ακόμα περισσότερο τη σημασία διερεύνησης του θέματος από διαφορετικές σκοπιές.

Η παρούσα ανάλυση επικεντρώνεται στους Ουκρανούς μετανάστες που διαμένουν χωρίς έγγραφα στην Ελλάδα και θα προσπαθήσει να απαντήσει στα ερωτήματα πως διαμορφώνουν τα σχέδιά τους και κατά πόσο οι αποφάσεις και ενέργειές τους επηρεάζονται από διάφορες πολιτικές ή/και δρώντες. Σκοπός της μελέτης είναι να εξετάσει τις πολιτικές που αφορούν στους μετανάστες – όχι μόνο τις πολιτικές εισόδου και ελέγχου, αλλά και αυτές που αφορούν τα εργασιακά ζητήματα και την ασφάλιση, ως προς τη σημασία που έχουν στις προσωπικές ιστορίες των Ουκρανών. Ο όρος «παράτυπος μετανάστης» χρησιμοποιείται με την έννοια του ξένου που παραμένει χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα στη χώρα ως αποτέλεσμα της νομοθεσίας και των διατάξεων που ορίζουν κάποιες μορφές κινητικότητας ως επιθυμητές και νόμιμες, ενώ άλλες ως παράνομες και μη-επιθυμητές (Castles, S. et al. 2012).

Την περίοδο που διεξήχθη η έρευνα υπήρξαν σημαντικές εξελίξεις τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ανατολική Ουκρανία. Το νέο οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό περιβάλλον της Ελλάδας επέφερε εκτός των άλλων αλλαγές στη νομοθεσία σχετικά με τις εργασιακές σχέσεις, αλλά και στη νομοθεσία σχετικά με τη μετανάστευση. Η σύγκρουση στην Ανατολική Ουκρανία, παρ'όλο που έγινε σε μια περιορισμένη έκταση, είχε αντίκτυπο και στην υπόλοιπη Ουκρανία τόσο σε επίπεδο καθημερινής συναισθηματικής έντασης, όσο και φόβου για τις εξελίξεις καθώς νεαροί άνδρες από όλες τις περιοχές της χώρας κλήθηκαν σε επιστράτευση, ενώ υπήρξε και εσωτερική μετακίνηση Ουκρανών λόγω των συγκρούσεων.

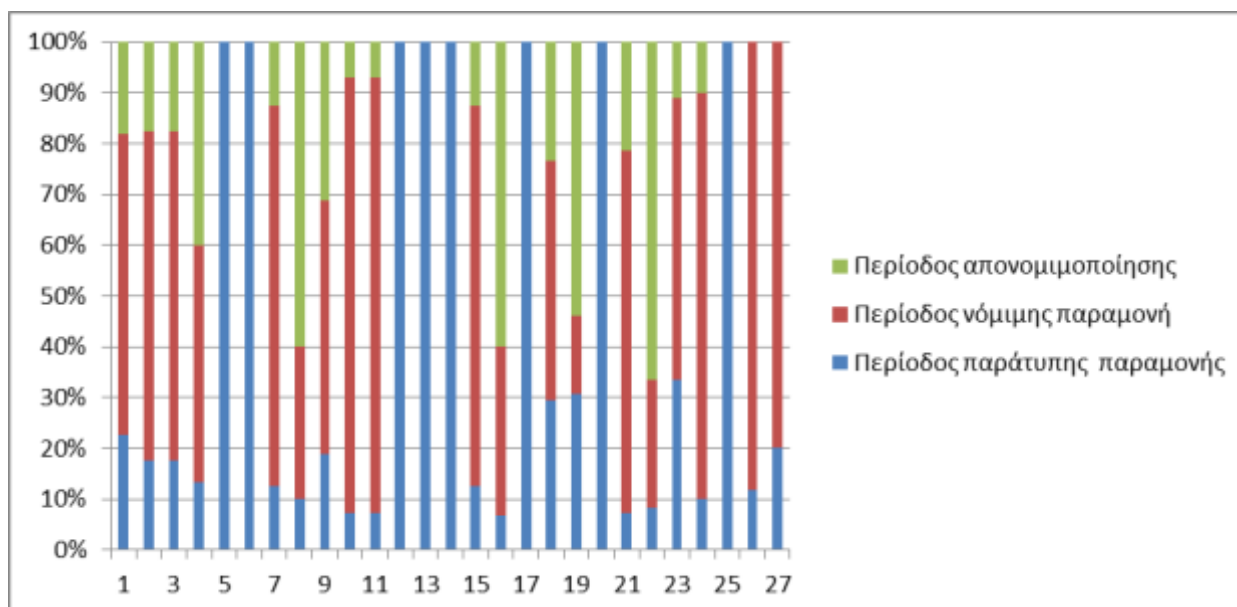
Σχετικά με την Ελλάδα, οι πιο πολυπληθείς ροές οικονομικών μεταναστών από την Ουκρανία χρονολογούνται από τη δεκαετία του 1990. Σε σχέση με τους λόγους που τους ώθησαν στην μετανάστευση αλλά και σε σχέση με τα χαρακτηριστικά ενσωμάτωσης στην αγορά εργασίας στις Μεσογειακές χώρες συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, οι Ουκρανοί ανήκουν σε ένα ευρύτερο κύμα μετανάστευσης από τις χώρες που πρόσφατα είχαν απαλλαχτεί από το μοντέλο του υπαρκτού σοσιαλισμού και περνούσαν μεταβατική περίοδο προς την ελεύθερη αγορά και τον εκδημοκρατισμό των κρατικών μηχανισμών. Την δεκαετία του 1990, η Ελλάδα από χώρα αποστολής σταδιακά μετατράπηκε σε χώρα-υποδοχής μεταναστών με τους πρώτους αφιχθέντες να είναι κυρίως από την Αλβανία, τη Βουλγαρία, τη Ρουμανία, την Ουκρανία, τη Γεωργία. Η χώρα δεν άργησε να υιοθετήσει και τις πρώτες νομοθετικές ρυθμίσεις σχετικά με τη νομιμοποίηση των μεταναστών την ίδια περίοδο, ενώ μια σειρά μέτρων υιοθετήθηκαν και την επόμενη δεκαετία, τα οποία ήταν καθοριστικής σημασίας

για τους ουκρανούς, η πλειοψηφία των οποίων ήρθαν εκείνη την περίοδο στη χώρα. Ενώ, στα χρόνια από το 2008-2009 αρχίζει η τάση επιστροφής προς την χώρα καταγωγής.

Μεθοδολογική προσέγγιση

Η παρούσα έρευνα στηρίζεται σε 28 συνεντεύξεις, που πραγματοποιήθηκαν στην Ελλάδα με Ουκρανούς μετανάστες και άλλες 13 συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν στην Ουκρανία με άτομα που έχουν ήδη επιστρέψει στη χώρα κατά το παρελθόν ή έχουν κάποιο συγγενή στην Ελλάδα. Οι συνεντεύξεις στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκαν την περίοδο Σεπτέμβριος 2013 - Φεβρουάριος 2014, ενώ οι συνεντεύξεις στην Ουκρανία πραγματοποιήθηκαν το δεύτερο εξάμηνο του 2014. Από το σύνολο των συνεντευξιζόμενων στην Ελλάδα 22 είναι γυναίκες ηλικίας 27-61 ετών και έξι είναι άνδρες ηλικίας 21-47 ετών με περίοδο παραμονής στη χώρα από 2,5 έως και 18 χρόνια. Στην Ουκρανία πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις με 11 γυναίκες, ηλικίας 23-71 ετών, και με δυο άνδρες, 18 και 22 ετών, οι περισσότεροι εκ των οποίων ήταν μετανάστες στην Ελλάδα και επέστρεψαν ανάμεσα στο 2004 και το 2013.

Πίνακας 1. Αρχικώς χρόνος παραμονής χωρίς χαρτιά, χρόνος νόμιμης παραμονής και περίοδος απονομιμοποίησης των μεταναστών με τους οποίους έγιναν συνεντεύξεις στην Ελλάδα σε σχέση με την συνολική περίοδο της παραμονής τους¹

¹ Ο οριζόντιος άξονας του πίνακα δείχνει τον αριθμό της συνέντευξης, ενώ ο κάθετος άξονας αντιστοιχεί στην περίοδο της συνολικής παραμονής στην χώρα, η οποία είναι διαφορετική για τον κάθε μετανάστη. Γι'αυτό το λόγο επιλέχθηκε η ποσοστιαία απεικόνιση η οποία ουσιαστικά δείχνει πόσο χρόνο ο καθένας ή καθεμία από τους συνεντευξιζόμενους πέρασε σε διαφορετικά νομικά καθεστάτα παραμονής - έπειτα από την νόμιμη κατά κανόνα είσοδο ακολουθεί το στάδιο της παράτυπης παραμονής λόγω παράβασης της διάρκειας της θεώρησης εισόδου κτλ.

Από τον πίνακα προκύπτει ότι το 28% του δείγματος δεν μπήκε σε διαδικασία νομιμοποίησης, ενώ πολλοί διέθεταν έγγραφα για πολύ μεγάλες περιόδους της συνολικής παραμονής τους, ενώ άλλοι (7%) είχαν νομιμοποιητικά έγγραφα για σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα.

Κατά τη διάρκεια της έρευνας λήφθηκαν υπ' όψη και ακολουθήθηκαν οι οδηγίες σχετικά με τα ηθικά ζητήματα στην έρευνα της παράτυπης μετανάστευσης (Düvell et al., 2008). Για την έρευνα πεδίου χρησιμοποιήθηκαν μεικτές μέθοδοι για την προσέγγιση των συνεντευξιαζόμενων (Jandl et al., 2008, Heckathorn, 1997, 2011). Πιο συγκεκριμένα, χρησιμοποιήθηκε η δειγματοληψία με τη μέθοδο της χιονοστιβάδας (*snowball sampling*) (Biernacki and Waldorf, 1981) με στοιχεία από τη δειγματοληπτική μέθοδο τόπου-χρόνου (*time-location* ή *time-space sampling*) (Semaan, 2010), όσον αφορά στην αρχική εθνογραφική χαρτογράφηση σχετικά με τα μέρη, όπου συχνάζει ο υπό μελέτη πληθυσμός και τις συνεντεύξεις με άτομα από την κοινότητα. Η έρευνα πεδίου στην Ουκρανία έγινε με τη διαμεσολάβηση της οργάνωσης Zaporuka, που βρίσκεται στην πόλη Λβοβ και με την έγκυρη και ανεκτίμητη στήριξη της Iaryna Khomtsii.

Η ανάλυση των συνεντεύξεων ακολουθεί τη χρονολογική προσέγγιση της πορείας της ζωής (*Life course perspective*, Bengtson and Allen, 1993, Wingers et al. 2011, Giele and Elder, 1998, Mortimer and Shanahan, 2003) του ερωτώμενου, η οποία προσέγγιση αντικατοπτρίζει τις αλλαγές με το πέρασμα του χρόνου. Επιπλέον, μέσα από αυτή την προσέγγιση μπορούν να διατυπωθούν περαιτέρω ερευνητικά ερωτήματα και θέματα και να αιτιολογηθεί η επιλογή των μεταβλητών στην ανάλυση των δεδομένων (Mortimer and Shanahan, 2003). Η ανάλυση των δεδομένων στηρίχθηκε σε κάποιες παραδοχές και θεωρητικές προσεγγίσεις, που αναφέρονται εν συντομία στη συνέχεια.

Ως σημεία καμπής ορίζονται οι κρίσιμες αλλαγές που αφορούν στις κοινωνίες, στο σύστημα, αλλά και στο περιβάλλον των ανθρώπων, αναλύονται οι αλληλεπιδράσεις που προκύπτουν και οι μηχανισμοί της λήψης αποφάσεων. Αυτά τα σημεία καμπής μπορεί να ερμηνευτούν ως σημαντικά γεγονότα, τα οποία μπορεί να γίνουν καθοριστικά και στη συνέχεια να λειτουργήσουν και ως κινητήριες δυνάμεις και σημεία αναφοράς για κάποια απόφαση που παίρνουν οι μετανάστες. Σημαντικά γεγονότα μπορεί να αφορούν σε κάποιες αλλαγές στο κοινωνικό-οικονομικό περιβάλλον, που έχουν άμεσο αντίκτυπο στην ζωή του ανθρώπου, ή κάποια συστημική/νομοθετική ρύθμιση, που φέρνει ανατροπή στα δεδομένα και ενεργοποιεί το μηχανισμό για αλλαγή.

Σύμφωνα με τον Alfred Schuetz (1944), οι άνθρωποι τείνουν να γνωρίζουν τα πράγματα που τους αφορούν, να ακολουθούν καθημερινές πρακτικές, που δημιουργούν ένα κοινό κώδικα με τους άλλους που ζούνε στην ίδια κοινωνία. Γνωρίζοντας και χρησιμοποιώντας τους ίδιους κώδικες, και συνεπώς γνωρίζοντας τις «συνταγές», που αποφέρουν κάποιο επιθυμητό αποτέλεσμα, λειτουργούν σε ένα δεδομένο πλαίσιο με ασφάλεια και προβλεψιμότητα, χωρίς να αναρωτιούνται πως και γιατί λειτουργεί έτσι η κοινωνία τους. Για τον ξένο όλα φαίνονται διαφορετικά, αυτός έρχεται με άλλες «συνταγές» (κώδικες) που οδηγούν στο αποτέλεσμα που επιθυμεί, αποφεύγοντας έτσι ανεπιθύμητες συνέπειες. Παρόλα αυτά οι δικόι του κώδικες δεν αποδίδουν λόγω διαφορετικών πολιτιστικών προτύπων (*cultural patterns*). Η προσαρμογή του ξένου στους τρόπους της ομάδας/κοινωνίας, όπου εισέρχεται είναι μια συνεχής διαδικασία αναζήτησης και διερεύνησης των πολιτιστικών προτύπων, των τρόπων της προσεγγιζόμενης ομάδας. Εάν επιτύχει σε αυτή του την αναζήτηση, τότε αυτοί οι τρόποι γίνονται για αυτόν αυτονόητοι, γίνονται καταφύγιο, του προσφέρουν ασφάλεια και δεν του προκαλούν σύγχυση ή φόβο, γίνονται τρόπος ζωής (*ibid.*).

Μιλώντας για παράτυπη μετανάστευση, τίθεται το εξής ζήτημα: η παράτυπη κατάσταση στην οποία βρίσκονται κάποιοι μετανάστες μπορεί να είναι προσωρινή και εναλλασσόμενη από τη νομιμότητα στη παρατυπία. Οι μετανάστες συχνά αλλάζουν νομικό καθεστώς. Για παράδειγμα κάποιος μπαίνει νόμιμα στην χώρα με θεώρηση εισόδου και στη συνέχεια παραβιάζει τη διάρκεια της βίζας και παραμένει για ένα διάστημα παράτυπα. Στην συνέχεια μπορεί να νομιμοποιηθεί ξανά (Anderson and

Ruhs, 2010), αλλά και να υποπέσει αργότερα σε παρατυπία λόγω έλλειψης νομιμοποιητικών εγγράφων. Αυτή η κινητικότητα ανάμεσα σε διάφορα καθεστώτα, μπορεί να είναι αποτέλεσμα κάποιων πολιτικών ή και ατομικών επιλογών, και μπορεί ακόμα να χρησιμοποιείται στρατηγικά από τους μετανάστες με στόχο να βελτιωθεί η θέση τους (Anderson and Ruhs, 2010).

Στην εξέταση της Ουκρανικής μετανάστευσης στην Ελλάδα σημαντικοί παράγοντες που θα ληφθούν υπ'όψη είναι το φύλο από την μια πλευρά, και ο χρόνος από την άλλη, σε σχέση με τη λήψη των αποφάσεων. Από τη μια πλευρά, δηλαδή, πως λειτουργεί το άτομο ή και τα άτομα, στις διαφορετικές περιόδους, στα διαφορετικά στάδια του φυσικού κύκλου της ζωής, αλλά και την ίδια στιγμή ποιες διαφορές εντοπίζονται ανάμεσα στο πως λειτουργούν άτομα από διαφορετικές γενιές σε αυτές τις φάσεις. Από την άλλη πλευρά ποιες είναι οι κρατικές πολιτικές σχετικά με την μετανάστευση, με τον έλεγχο της, την ένταξη, αλλά και άλλες πολιτικές, όπως οι σχετικές με την εργασία και την ασφάλιση, αλλά επιπλέον και ο ρόλος των κοινωνικών δικτύων. Η ανάλυση της αλληλεπίδρασης ανάμεσα σε αυτά τα δυο στοιχεία – στον ενεργό ανθρώπινο παράγοντα και τη δομή/το σύστημα (agency and structure), μπορεί να απαντήσει στις βασικές ερωτήσεις σχετικά με τα κομβικά σημεία, οι οποίες ερωτήσεις τίθενται στα πλαίσια αυτής της έρευνας, που διεξήχθη ως μέρος του προγράμματος IPMA. Ξεπερνώντας την οπτική του έθνους κράτους και το μεθοδολογικό εθνικισμό (Beck, 2003, Glick Schiller 2009), το πρόγραμμα προσδιορίζει τα δίκτυα δρώντων και παραγόντων που διαμορφώνουν τη μη-νόμιμη μετανάστευση. Διερευνά πώς οι κρατικές πολιτικές αλληλεπιδρούν με τα δίκτυα αυτά σε ορισμένα κομβικά σημεία, δηλαδή σε συγκεκριμένα σημεία στο χρόνο και στον χώρο, όπου συγκεκριμένες πολιτικές αποκτούν σημασία στις αποφάσεις των μεταναστών (Χατζηπροκοπίου και Τριανταφυλλίδου, 2013).

Η υπόθεση, που κάνουμε, είναι ότι σε ένα τέτοιο κομβικό σημείο, οι προθέσεις και ανάγκες των μεταναστών διαμορφώνονται αποφασιστικά από την απουσία ή παρουσία μιας δεδομένης πολιτικής. Η απουσία ή παρουσία μιας συγκεκριμένης πολιτικής δεν αναφέρεται μόνο στην ύπαρξη ή την απουσία του σχετικού μέτρου πολιτικής. Αναφέρεται επίσης στο βαθμό στον οποίο οι μετανάστες έχουν επίγνωση αυτής της πολιτικής, καθώς και στους τρόπους με τους οποίους οι πρακτικές της διοίκησης καθιστούν την πολιτική αποτελεσματική, ώστε να επηρεάζει τους μετανάστες. Υιοθετούμε μια σύνθετη κατανόηση της πολιτικής διαδικασίας, η οποία περιλαμβάνει τρία στοιχεία: (α) την ύπαρξη ή απουσία μιας συγκεκριμένης πολιτικής/μέτρου, (β) την εφαρμογή αυτής της πολιτικής/μέτρου, και (γ) τη γνώση του μετανάστη σχετικά με τα σημεία (α) και (β).²

Σε αυτή τη βάση, θα κάνουμε λόγο για:

- Δυνητικά κομβικά σημεία (όπου οι αποφάσεις και ενέργειες των μεταναστών θα μπορούσαν ή θα αναμένονταν να έχουν επηρεαστεί από μια συγκεκριμένη πολιτική έλεγχου της μετανάστευσης).
- Αναπάντητα κομβικά σημεία (όπου οι μετανάστες δεν είχαν γνώση της πολιτικής συνεπώς δεν επηρεάστηκαν)
- Αγνοηθέντα κομβικά σημεία (όπου οι μετανάστες γνώριζαν για την πολιτική, αλλά επέλεξαν να την αγνοήσουν διατηρώντας την αρχική απόφαση ή σχέδιο δράσης).

² Χατζηπροκοπίου, Π., Τριανταφυλλίδου, Α. (2013) «Η Διακυβέρνηση της Μη Νόμιμης Μετανάστευσης: Κράτη, Μετανάστες και Μεσάζοντες στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης», Παραδοτέο 1.1.: Εννοιολογικό Πλαίσιο, Πρόγραμμα IPMA «Η διακυβέρνηση της μη-νόμιμης μετανάστευσης»

- Πραγματικά κομβικά σημεία (όπου η πολιτική οδήγησε στη μεταβολή των σχεδίων και ενεργειών του μεταναστών και των οικογένειών τους)».³

Χαρακτηριστικά της μετανάστευσης των Ουκρανών προς την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ελλάδα

Η μετανάστευση των Ουκρανών αρχίζει με μετακινήσεις για μικρό χρονικό διάστημα, για μικρεμπόριο σε γειτονικές χώρες, ενώ μέσα σε μερικά χρόνια αναπτύσσεται για μεγαλύτερα χρονικά διαστήματα και σε ευρύτερους προορισμούς. Η Ελλάδα είναι μια από τις πρώτες χώρες υποδοχής των Ουκρανών στα μέσα της δεκαετίας του 1990. Θεωρείται ότι οι οικονομικές συνθήκες στην Ουκρανία έσπρωξαν τα άτομα στις πιο παραγωγικές ηλικίες να αναζητήσουν εργασία στο εξωτερικό, ενώ στους βασικούς παράγοντες ώθησης συγκαταλέγονται η ανεργία, τα χαμηλά εισοδήματα, οι καθυστερήσεις στις πληρωμές, αλλά και οι αλλαγές στο νομοθετικό πλαίσιο, που επέτρεψαν την ελεύθερη έξοδο των Ουκρανών, όπως η κατάργηση του συστήματος έκδοσης θεώρησης εξόδου το 1993 (Malynovska, 2004 στο Nikolova, 2013).

Εκείνη την περίοδο η Ουκρανία ουσιαστικά από χώρα με κατασταλτικές πολιτικές σχετικά με την κινητικότητα και τη μετανάστευση μετατρέπεται σε χώρα, η οποία κατά την εκτίμησή μας έγινε ενθαρρυντική προς τη μετανάστευση των πολιτών της, σύμφωνα με την τυπολογία για τις μεταναστευτικές πολιτικές, την οποία έχουν αναπτύξει ο Hein de Haas και η Simona Vezzoli (2011). Σύμφωνα με αυτούς τους ερευνητές, θεωρητικά αυτό γενικότερα συνεισφέρει στην μείωση της ανεργίας, ενώ τα εμβάσματα χρησιμεύουν ως μια επιπρόσθετη πηγή εσόδων για την οικονομία τη δεκαετία του 1990 και μέχρι τα μέσα του 2000.

Στο παρόν κείμενο θα γίνει εκτενής αναφορά στην αλληλεπίδραση μεταξύ των μεταναστών και των πολιτικών ελέγχου της μετανάστευσης με στόχο να εξεταστεί κατά πόσο οι πολιτικές επηρεάζουν τις αποφάσεις των μεταναστών. Τα αποτελέσματα της έρευνας χωρίζονται σε τρεις ενότητες, στις οποίες εξετάζονται:

- 1) 'Η Ελλάδα ως χώρα προορισμού' πραγματεύεται τους παράγοντες που ορίζουν τη χώρα ως επιλογή, οι αιτίες για τη μετανάστευση και οι παράγοντες που λαμβάνονται υπόψη από τον μετανάστη για την τελική απόφαση, όπως και η προετοιμασία και το κόστος του ταξιδιού.
- 2) Η παραμονή στην Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένου θέματα σχετικά με την εργασία, την ασφάλιση, τη νομιμοποίηση και την απονομιμοποίηση, αλλά και οι απόπειρες επαναφοράς στο νόμιμο καθεστώς.
- 3) Θέματα σχετικά με την επιστροφή, δηλαδή εάν υπάρχει ή όχι επιθυμία των μεταναστών που μένουν στην Ελλάδα για επιστροφή και οι αιτίες, όπως και οι ιστορίες των ανθρώπων που έχουν επιστρέψει.

Στην ανάλυση των πολιτικών ελήφθησαν υπόψιν οι πολιτικές και των δύο χωρών (Ελλάδας και Ουκρανίας) τόσο σε σχέση με το στόχο τους, όσο και σε σχέση με την αποτελεσματικότητά τους. Η

³ Ibid.

Ουκρανία εφαρμόζει πολιτικές σχετικά με τη μετανάστευση των υπηκόων της (emigration policies), που συνοψίζονται στα εξής:

- Πολιτικές σε εθνικό επίπεδο. Οι πολιτικές αυτές αποσκοπούν στο να προστατεύουν τα δικαιώματα των Ουκρανών πολιτών στο εξωτερικό μέσα από τις διπλωματικές αποστολές, να τους επιτρέψουν να συμμετέχουν ενεργά στην κοινωνική και πολιτική ζωή της χώρας καταγωγής, να σχεδιάσουν συστήματα για κοινωνικές παροχές και για τελωνειακές ελαφρύνσεις για τους επιστρέφοντες, να σχεδιάσουν πολιτικές για την ένταξη των επιστρεφόντων κτλ., και
- πολιτικές σε διεθνές επίπεδο: οι οποίες αφορούν διμερείς συμφωνίες με τα κράτη όπου υπάρχει Ουκρανική διασπορά για διάφορες παροχές και δικαιώματα, όπως για παράδειγμα τη μεταφορά των συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων και παροχών, των ετών ασφάλισης κτλ. Τέτοιες συμφωνίες έχουν υπογραφεί με την Ισπανία και την Πορτογαλία από τις Νοτιο-ευρωπαϊκές χώρες (Jaroszewicz and Kaźmierkiewicz, 2014).

Από την πλευρά της η Ελλάδα εφαρμόζει πολιτικές σε δυο κατευθύνσεις: πριν την είσοδο (πολιτικές θεώρησης εισόδου και συνοριακός έλεγχος) και πολιτικές διαχείρισης της μετανάστευσης στα πλαίσια της εσωτερικής πολιτικής – πολιτικές σχετικά με τις προϋποθέσεις, το καθεστώς και τη διάρκεια της παραμονής, την ένταξη των νομίμως διαμενόντων μεταναστών, αλλά και τον έλεγχο της παράτυπης μετανάστευσης.

Η μετανάστευση από την Ουκρανία αποκτά πιο μαζικό χαρακτήρα την περίοδο 1994-1998, ενώ στις αρχές της νέας χιλιετίας οι Ουκρανοί γίνονται «ορατοί» (δηλαδή νομιμοποιούνται), ειδικότερα στις χώρες της Νότιας Ευρώπης, όπως στην Πορτογαλία, την Ιταλία και την Ελλάδα, όπου πραγματοποιήθηκαν προγράμματα νομιμοποίησης (Nikolova, 2013). Η μετανάστευση από την Ουκρανία προς τη Δυτική Ευρώπη συνεχίζεται μετά το 2001, αλλά όχι με τόσο έντονο ρυθμό όσο το διάστημα 1994-1998 (Pribytkova 2007). Σημαντικός υπήρξε την περίοδο εκείνη ο ρόλος των εταιριών εύρεσης εργασίας, που λειτουργούν σε συνδυασμό με ταξιδιωτικά πρακτορεία στην Ουκρανία και είναι μέρος της βιομηχανίας της μετανάστευσης. Η Ελλάδα υπήρξε μια από τις πρώτες χώρες προς τις οποίες κατευθύνθηκαν οι Ουκρανοί με τουριστική θεώρηση εισόδου, τη διάρκεια ισχύος της οποίας στη συνέχεια παραβίαζαν, προκειμένου να εργαστούν στη άτυπη αγορά εργασίας. Κατεξοχήν χαρακτηριστικό είναι ο γυναικείος χαρακτήρας της μετανάστευσης από την αρχή μέχρι και σήμερα. Και τέλος, ενώ, έως και πριν από έξι χρόνια, οι Ουκρανοί ήταν μια από τις βασικές εθνικότητες μεταναστών στην Ελλάδα, ξεκίνησε ήδη από το 2007-2008 η φάση επιστροφής προς την χώρα καταγωγής τους.

Χάρτης 1. Διαδρομές μετανάστευσης από την Ουκρανία προς την Ελλάδα από τις αρχές των 1990 έως το 2011

Σύμφωνα με πιο πρόσφατα στοιχεία οι μετανάστες από την Ουκρανία στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι η πέμπτη σε μέγεθος ομάδα με πάνω από ένα εκατομμύριο άτομα να ζουν εκεί (Leontieva, 2014), από τους οποίους 17.000 άτομα ζούν στην Ελλάδα⁴ ή το 1,7% των Ουκρανών που κατοικούν στην Ε.Ε. Είναι ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε ότι, σύμφωνα με πρόσφατα στοιχεία της EUROSTAT για το 2013, οι Ουκρανοί που πήραν άδεια παραμονής για πρώτη φορά στην Ελλάδα είναι μόλις 885 άτομα (ή 4,5% του συνόλου των αλλοδαπών που πήραν έγγραφα εκείνη τη χρονιά) από τους οποίους οι περισσότερες άδειες δόθηκαν για οικογενειακή επανένωση, γεγονός που επιβεβαιώνει το ενδιαφέρον για μετανάστευση στην Ελλάδα. Βασικά, η οικογενειακή επανένωση είναι ο πιο διαδεδομένος τρόπος νόμιμης μετανάστευσης, διότι η εθνική νομοθεσία για είσοδο για λόγους εργασίας είναι αρκετά περιοριστική με εξαίρεση τη νομοθεσία που ισχύει για υπηκόους τρίτων χωρών με υψηλή ειδίκευση⁵ ή σε άλλες ειδικές περιπτώσεις επαγγελματιών, όπως είναι οι αθλητές ή τα στελέχη εταιριών.

Με βάση τα στοιχεία της EUROSTAT (2013) η Ελλάδα αναδείχτηκε το 2013 η δεύτερη σε κατάταξη χώρα που εξέδωσε περισσότερες άδειες για λόγους οικογενειακής επανένωσης. Το χαμηλό ποσοστό αδειών που εκδόθηκαν για λόγους απασχόλησης, οδηγεί σε υποθέσεις σχετικές με το θέμα από τη μια της οικονομικής κρίσης και το γεγονός ότι η χώρα δεν ελκύει μετανάστες με στόχο να εργαστούν, και από την άλλη ότι η Ελλάδα είναι χώρα που εντάσσει τους μετανάστες σχεδόν αποκλειστικά σε εργασίες χαμηλού κύρους συχνά ανασφάλιστες.

Ενδιαφέρον να σημειωθεί είναι ότι οι Ουκρανοί το 2013 παρέμειναν η τρίτη εθνικότητα με τον μεγαλύτερο αριθμό εκδοθεισών αδειών παραμονής στην Ελλάδα, αμέσως μετά τους πολίτες της Αλβανίας και της Ρωσίας⁶. Συνεπώς, σχετικά με την εν λόγω εθνική ομάδα στην Ελλάδα, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η οικογενειακή επανένωση είναι μια πολιτική σημαντική για τους μετανάστες να έρθουν νόμιμα στη χώρα και να επανενωθούν με ασφάλεια με τις οικογένειές τους. Αξίζει, επίσης να

⁴ Απογραφή, ΕΛΣΤΑΤ, 2011

⁵ Ν.4071/2012, Μέρος Β', Κεφάλαιο 1, Αρ. 22

⁶ ΥΠ.ΕΣ, Στοιχεία για τις άδειες παραμονής που εκδόθηκαν, 2013

σημειωθεί ότι , το 2014, μετά το ξέσπασμα της ένοπλης σύγκρουσης στην Ανατολική Ουκρανία, δεν παρατηρήθηκε αύξηση των αιτήσεων ασύλου και αύξηση των νέων αφίξεων.

Ανάλυση των ευρημάτων της έρευνας πεδίου

Όπως προαναφέρθηκε, οι συνεντεύξεις στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκαν την περίοδο Σεπτέμβριος 2013 - Φεβρουάριος 2014, ενώ οι συνεντεύξεις στην Ουκρανία πραγματοποιήθηκαν το δεύτερο εξάμηνο του 2014. Σχετικά με το εκπαιδευτικό επίπεδο οι ερωτώμενοι είναι πτυχιούχοι πανεπιστημιακών ή τεχνικών σχολών.

Την περίοδο που έγινε η έρευνα οι μισοί από τους συνεντευξιζόμενους εργάζονταν, ενώ οι υπόλοιποι ήταν άνεργοι σε αναζήτηση εργασίας, ενώ σχεδόν όλοι τους εργάζονταν πριν έρθουν στην Ελλάδα. Τη δεκαετία του 1990, στα χρόνια αμέσως μετά την κατάρρευση του καθεστώτος στην Ουκρανία, υπήρχαν καθυστερήσεις στις πληρωμές, έπαιρναν μισθό 120-150 καρμποβάντσιβ (karbovantsiv), τα οποία λένε ότι ήταν μεν 'καλά λεφτά τότε', αλλά πολλοί δεν πληρώνονταν ή κάποιιοι άλλοι που δούλευαν στον δημόσιο τομέα ή σε εργοστάσια έχασαν τη δουλειά τους. Μετανάστρια, η οποία πια έχει επιστρέψει πίσω στην Ουκρανία, λέει χαρακτηριστικά:

«Γιατί πήγα στην Ελλάδα; Το 1990 ήταν δύσκολα τα πράγματα στην χώρα μας. Πρώτα-πρώτα δεν παίρναμε μισθούς, Εγώ εργαζόμουν σαν δασκάλα και ο άνδρας μου ήταν μηχανικός. Μέναμε στο χωριό τότε, ο άνδρας μου εργαζόταν σε μια φάρμα από κοινού με άλλους – κολεκτίβα. Αυτή καταστράφηκε. Μετά στις δουλιές που είχε συχνά οι μισθοί καθυστερούσαν. Μια φορά τον πλήρωσαν σε κεραμίδια. Τι να δώσουμε στα παιδιά να φάνε; Έπρεπε να βρούμε φορτηγό, να πάρουμε τα κεραμίδια, να πάμε στην λαϊκή, να τα πουλήσουμε και να πληρωθούμε σε χρήμα.» Γυναίκα, 46 ετών, Λβοβ

Δυο από τις συνεντευξιζόμενες είχαν και προηγούμενη μεταναστευτική εμπειρία – και οι δυο ήταν στην Ρωσία, ενώ η μια ήταν και στο Ισραήλ προηγουμένως. Κάποιοι από τους συνεντευξιζόμενους είχαν ιδιωτικές επιχειρήσεις πριν έρθουν στην Ελλάδα την δεκαετία του 1990, αλλά δεν πήγαν καλά οι δουλειές τους. Δυο από τους συνεντευξιζόμενους είχαν τελειώσει μόλις το πανεπιστήμιο, παντρεύτηκαν και ήρθαν στην Ελλάδα στη μητέρα της συζύγου, ενώ ένα από τα παιδιά πριν έρθει, έμενε σε ορφανοτροφείο.

Η πλειοψηφία των συνεντευξιζόμενων προέρχονται από τις πόλεις Τερνοπίλ, Λβίβ, Τσερνιβσί, Κίεβο και μερικές άλλες πόλεις της Δυτικής Ουκρανίας, ενώ 14% από αυτούς από πόλεις της Ανατολικής Ουκρανίας. Οι περισσότεροι ήρθαν στην Ελλάδα τουλάχιστον πριν από δέκα χρόνια, ενώ οι πρόσφατες αφίξεις αφορούν μετανάστευση για λόγους οικογενειακής επανένωσης – παιδιά που ήρθαν για να μείνουν με τις μητέρες τους (το 2005-2006)- και μια περίπτωση γυναίκας με ελληνική καταγωγή από την Μαριούπολη, η οποία ήρθε το 2009 και είχε αρχική πληροφόρηση ότι θα μπορούσε να καταθέσει τα χαρτιά της για Ελληνική υπηκοότητα στα πλαίσια του Νόμου για τους παλλινοστούντες. Σε μια από τις περιπτώσεις φαίνεται ότι ο συνεντευξιζόμενος είχε ως στόχο να ανοίξει «τους ορίζοντές του» και είχε ευκαιρία να συνεχίσει να εργάζεται ως χορευτής, αλλά στην Ελλάδα, οπότε το 1991 βρέθηκε στην Αθήνα μαζί με μια ομάδα από χορευτές από την Ουκρανία και ήταν ευτυχισμένος ότι θα μπορούσε να έχει μια διαφορετική ζωή και να μάθει νέα πράγματα στην εργασία του.

Η επιλογή της Ελλάδας ως χώρας προορισμού και προετοιμασία για τη μετανάστευση

Η απόφαση για τη μετανάστευση, όπως και η επιλογή της χώρας ορίζονται από παράγοντες, που λειτουργούν σε τρία επίπεδα – μακρο-επίπεδο, μέσο-επίπεδο και μικρο-επίπεδο (Δημητριάδη, 2013). Συγκεκριμένα, στο μακρο-επίπεδο οι αιτίες της μετανάστευσης αναλύονται μέσα από την κλασική θεωρία για τους παράγοντες απώθησης (από την χώρα καταγωγής) και έλξης (προς την χώρα υποδοχής) και συζητούνται επιδράσεις των πολιτικών, των κοινωνικών δομών και των διεθνών εξελίξεων. Στο μέσο-επίπεδο εξετάζουμε τους παράγοντες που σχετίζονται με τον ρόλο των κοινωνικών δικτύων, του κοινωνικού και του οικονομικού κεφαλαίου, σε κάθε μια από τις φάσεις της μετανάστευσης – όπως προετοιμασία του ταξιδιού, επιλογή της χώρας μετανάστευσης, εγκατάσταση και εύρεση εργασίας. Επιπλέον, στο τρίτο επίπεδο - το μικρο-επίπεδο – αναλύονται οι ατομικές προσδοκίες και οι ικανότητες για μετανάστευση σε κάθε μια από τις διαφορετικές φάσεις της Ουκρανικής μετανάστευσης στην Ελλάδα.

Ένας από τους στόχους αυτής της ενότητας είναι να εξετασεί ποιό είναι το αποτέλεσμα των πολιτικών σε σχέση με τους άλλους σημαντικούς παράγοντες πάνω στις αποφάσεις που παίρνουν τελικά οι μετανάστες. Μια προσέγγιση που προτείνει ο de Haas (2011β) δίνει σημασία στη λειτουργία της ικανότητας του μετανάστη να μεταναστεύσει και στις προσδοκίες του. Ακόμη, η διαλεκτική σχέση μεταξύ των δρώντων (στην περίπτωση των μεταναστών με τις δικές τους προσδοκίες και τα αίτια μετανάστευσης) και των κοινωνικών δομών λειτουργεί σε δυναμική αλληλεπίδραση.

Βασικά, στην προσέγγισή του ο de Haas (2011β) υποστηρίζει ότι πρέπει να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση σε παράγοντες όπως είναι η κουλτούρα, η εκπαίδευση, η πρόσβαση και η έκθεση σε διαφορετικές πηγές πληροφοριών. Αυτοί οι παράγοντες δεν είναι σταθεροί με το πέρασμα του χρόνου, ωστόσο έχουν τεράστια επίδραση: 1) στις αντιλήψεις των ανθρώπων σχετικά με το τι εστί καλή ζωή καθώς και στις προσωπικές προσδοκίες, και, 2) στη γνώση και θεώρηση για το τι είδους ευκαιρίες υπάρχουν αλλού (ibid.). Σύμφωνα με αυτή την υπόθεση, ο de Haas θεωρεί ότι οι προσωπικές προσδοκίες για τη ζωή και η ενημέρωση για τις ευκαιρίες που υπάρχουν αλλού, αυξάνονται με τη βελτίωση του εκπαιδευτικού επιπέδου και την πρόσβαση σε πληροφορίες.

Σημαντικό στοιχείο στη μεταναστευτική διαδικασία αποτελεί η απόφαση για μετανάστευση και η προετοιμασία του ταξιδιού. Το 21% των ερωτηθέντων στην Ελλάδα απάντησαν ότι πήραν μόνοι τους την απόφαση να μεταναστεύσουν χωρίς να το συζητήσουν με την οικογένεια, ενώ το 57% απάντησαν ότι με τον έναν ή τον άλλον τρόπο το θέμα της μετανάστευσης συζητήθηκε και αποφασίστηκε από κοινού με την οικογένεια. Υπάρχουν τρεις περιπτώσεις «οικογενειακού συμβουλίου»:

1. αυτούς που ήταν παντρεμένοι και συζήτησαν την απόφασή τους με τον/την σύντροφο τους,
2. ορισμένες γυναίκες με μεγαλύτερα παιδιά και εγγόνια, που συζήτησαν το θέμα με τα παιδιά τους, αφού, όπως προκύπτει από τις συνεντεύξεις δεν έκαναν καμία αναφορά σε συνεννόηση με σύντροφο, και,
3. περιπτώσεις κατά τις οποίες η μητέρα ήδη ήταν στην Ελλάδα και προσείλκυσε το παιδί της στην χώρα προορισμού.

Μια ακόμη σημαντική παρατήρηση στο σημείο αυτό. Οι μετανάστες χρειάζονται ένα ελάχιστο επίπεδο ασφάλειας, που σχετίζεται με τις συνθήκες στη χώρα προορισμού και τη δυνατότητα νομιμοποίησης και εύρεσης εργασίας. Από την άλλη πλευρά, το άτομο νιώθει μεγαλύτερη ασφάλεια ακόμα αν υπάρχει μια διαβεβαίωση από την πλευρά της οικογένειας ότι, αν δεν μπορέσει να εξασφαλίσει σταθερή εργασία και δεν τα καταφέρει γενικότερα, αρκεί μόνο να καταφέρει να εξασφαλίσει το

απαραίτητο ποσό να πληρώσει τα εισιτήρια και να επιστρέψει στην πατρίδα. Επίσης, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι οι μετανάστες έχουν προσδοκίες σε σχέση με το μισθό και όχι σε σχέση με την εργασία. Κάποιες φορές δεν είχαν ιδέα για το είδος της εργασίας που θα έκαναν:

«Φανταζόμουν την Ελλάδα διαφορετικά. Την κλασική Ελλάδα με τις Ελληνίδες σε παραδοσιακές φορεσιές. Το φανταζόμουν σαν γιορτή. Εάν κάποιος μου είχε πει ότι θα έπρεπε να φροντίζω ηλικιωμένη γυναίκα, πιθανότατα δεν θα πήγαινα καθόλου, εγώ ήμουν δασκάλα και μου ήταν πολύ δύσκολο να το δεχτώ» Γυναίκα, 46 ετών, Λβοβ

Ενδιαφέρουσα είναι και η περίπτωση ενός 38-χρονου άνδρα από το Ντονέτσκ, ο οποίος ζει στην Αθήνα με την οικογένειά του. Ήρθε το 2000 μαζί με την γυναίκα του, νομιμοποιήθηκαν, αλλά επειδή τα τελευταία χρόνια δεν είχαν εργασία αποφάσισαν ότι δεν θα πληρώσουν 600 ευρώ για να ανανεώσουν τις άδειες παραμονής για την τετραμελή οικογένεια και θα φύγουν. Δεν ξέρουμε, αν τελικά έχουν πραγματοποιήσει το σχέδιό τους ή έμειναν στην Ελλάδα λόγω της έντοπλης σύγκρουσης στην πόλη τους.

«Τελειώσαμε το Πανεπιστήμιο, παντρευτήκαμε και μέχρι να φύγουμε στην Ελλάδα δεν είχαμε δουλέψει. Στην Ουκρανία ήταν πολύ δύσκολο να βρεις δουλειά, δεν πληρώνανε. Τότε δεν είχαμε ίντερνετ, ό,τι μαθαίναμε ήταν από την πεθερά μου. Θέλαμε να έρθουμε για ένα-δύο χρόνια να μαζέψουμε χρήμα. Οι προσδοκίες ήταν μεγάλες, που καθόλου δεν πραγματοποιήθηκαν. Όλοι οι φίλοι μας κατάφεραν να έχουν δουλειά, σπίτια στην Ουκρανία. Ενώ εμείς εδώ μένουμε στα 28 τετραγωνικά με τα παιδιά, μου χρωστάνε στη δουλειά. Δεν βρήκαμε τον εαυτό μας εδώ... Αλλά αυτά τα χρόνια καταφέραμε και βοηθήσαμε τους γονείς να πάρουνε ένα διαμέρισμα στην πόλη μου.» Άνδρας, 38 ετών, Αθήνα

Σε άλλη περίπτωση, πριν μεταναστεύσει, η Όλια, 55 ετών, η οποία ήταν επί επτά χρόνια στην Ελλάδα, από το 1997 έως το 2004, αναφέρει ότι εργαζόταν σε τμήμα τεχνολογικού ελέγχου εμπορευμάτων στην γενέτειρα πόλη της. Ο μισθός της ήταν χαμηλός και συνεχώς αργούσαν να την πληρώσουν, οπότε απόφασισε να φύγει στο εξωτερικό, όπου θα έβγαζε περισσότερα χρήματα. Η νονά του παιδιού της ήταν ήδη στην Ελλάδα τρία χρόνια και είχε μιλήσει στην Όλια για τη ζωή στη χώρα, και επιπλέον της είχε πει ότι θα τη βοηθούσε να βρει δουλειά και κάπου να μείνει. «Έχοντας την ασφάλεια ότι θα με βοηθήσουν και θα με καθοδηγήσουν, δεν το πολυσκέφτηκα», λέει η Όλια, 55 ετών από την πόλη Κόρτσιν της Ουκρανίας όπου έγινε και η συνέντευξη (Γυναίκα, 55 ετών, Ραδεκίβ ραϊόν). Η ύπαρξη ελάχιστης αίσθησης ασφάλειας στη χώρα υποδοχής ενθαρρύνει τον μετανάστη όχι μόνο να πάρει την απόφαση, αλλά και να την πραγματοποιήσει.

Σχετικά με την ελάχιστη αίσθηση ασφάλειας, η οποία σχετίζεται με τη διαμονή και την εύρεση εργασίας, θα αναφερθούμε και στην αίσθηση του ελέγχου, που έχουν οι μετανάστες κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας, ότι δηλαδή μπορούν να αποφασίσουν να μεταναστεύσουν, να εργαστούν, αλλά και να αποφασίσουν να επιστρέψουν. Στην πρώτη φάση της μετανάστευσης, αυτήν της προετοιμασίας, οι μετανάστες έχουν μια πιο δυνατή αίσθηση του ελέγχου, η οποία βλέπουμε ότι χάνεται στην Ελλάδα με αποτέλεσμα να επηρεάζεται και σε μεγάλο βαθμό και η σκέψη για επιστροφή, να κυριαρχεί η αίσθηση του αποκλεισμού ή και ο φόβος κοινωνικού αποκλεισμού στη χώρα προέλευσης.

Η κατανόηση του πως λαμβάνονται οι αποφάσεις για τη μετανάστευση, μπορεί να συμβάλει στο να σχεδιαστούν και πολιτικές που στοχεύουν στην επιστροφή (Koser/McAuliffe, 2013). Στο συμπέρασμα αυτό καταλήγουν ο Koser και ο McAuliffe, θεωρώντας, ότι έτσι μπορούν να σχεδιαστούν καλύτερα κάποιες χρηματοδοτήσεις για να ενθαρρύνουν το ξεκίνημα μικρής επιχείρησης ή και δυνατότητες μετεκπαίδευση/εξειδίκευση, δηλαδή καλύτερα στοχευμένες παροχές, που να προσφέρονται στους μετανάστες που επιστρέφουν στο πλαίσιο των προγραμμάτων επιστροφής.

Οι ερωτώμενοι Ουκρανοί στις συνεντεύξεις στην Ελλάδα, που ήρθαν τη δεκαετία του 1990 και συγκεκριμένα την περίοδο 1996-1998⁷ με θεώρηση εισόδου και ως επί το πλείστον πέρασαν με πούλμαν μέσω Μολδαβίας, Ρουμανίας και Βουλγαρίας για να φτάσουν στην Ελλάδα, μας έδωσαν χρήσιμες πληροφορίες για το κόστος του ταξιδιού. Ο μέσος όρος του κόστους ήταν 500 δολάρια, στα οποία περιλαμβάνονταν τα έξοδα της θεώρησης εισόδου και τα εισιτήρια για το ταξίδι, παρόλο η τιμή του πακέτου – θεώρηση εισόδου και εισιτήρια- κυμαίνεται ανάμεσα σε 400 και 800 δολάρια, ενώ σε μια περίπτωση το κόστος έφτασε σε 1.000 δολάρια.

Γυναίκα από το Λβοβ (Γυναίκα, 62 ετών, Λβοβ), η οποία επέστρεψε στην πόλη της το 2005, μας ανέφερε ότι πριν την αναχώρηση είχαν οργανώσει από την εταιρία που προετοίμασε το ταξίδι και κάποια σεμινάρια για την εκμάθηση των βασικών εκφράσεων στα Ελληνικά, ώστε να μπορούν να συνεννοηθούν, όταν φτάσουν. Η ίδια ήξερε ότι η θεώρηση εισόδου ήταν για δυο εβδομάδες και στη συνέχεια θα έμενε χωρίς χαρτιά. Εκείνη την περίοδο η τιμή του ταξιδιού διέφερε ανάλογα με τον αριθμό των ατόμων, που δήλωναν ότι επιθυμούσαν να μεταναστεύσουν. Όσο περισσότεροι συγκεντρώνονταν, τόσο η τιμή μειωνόταν. Υπήρξαν, βέβαια, κάποιες περιπτώσεις (άτομα που ήρθαν το 1994, 1997 και το 2000), οι οποίοι χρησιμοποίησαν θεώρηση Σένγκεν για μετάβαση σε άλλο κράτος-μέλος της Ε.Ε. (Αυστρία ή Γερμανία λ.χ.) και στη συνέχεια πέρασαν στην Ιταλία με κατεύθυνση προς την Ελλάδα. Σ' αυτή την περίπτωση τα μέλη του τουριστικού γκρουπ μπορούσαν να επιλέξουν να μείνουν στην Ιταλία ή να συνεχίσουν με κατεύθυνση προς την Ισπανία, Πορτογαλία ή την Ελλάδα.

Σε μια δεύτερη φάση, και ειδικότερα μετά το 2000, το κόστος του ταξιδιού αυξάνεται, αλλά η διαδρομή από την οποία περνάνε σε γενικές γραμμές παραμένει η ίδια. Οι συνεντευξιζόμενοι στην Ελλάδα, που ήρθαν την περίοδο 2000-2003 (40% των ερωτηθέντων), αναφέρουν ότι πλήρωσαν από 700 έως και 1.300 δολάρια, με μέσο όρο τα 1.200 δολάρια. Ένας από τους συνεντευξιζόμενους αναφέρει ότι πέρασε στην Ελλάδα, όταν ήταν ακόμα ανήλικος – 13 χρονών - και είναι ο μόνος που έφθασε χωρίς διαβατήριο και θεώρηση εισόδου. Στο ταξίδι του, το 2006, πέρασε από την Πολωνία ως τουρίστας και από εκεί κρυμμένος σε φορτηγό με άλλα 3-4 άτομα πέρασε στην Ιταλία απ' όπου πήραν εισιτήριο για το πλοίο και έφτασαν στην Ελλάδα. Ο ίδιος δεν ήξερε λεπτομέρειες σχετικά με το κόστος, επειδή το ταξίδι ήταν κανονισμένο από τη μητέρα του, που έχει ήδη μεταναστεύσει στην Ελλάδα. Πριν έρθει, ο νεαρός έμενε σε ορφανοτροφείο, επειδή ο πατέρας του είχε πεθάνει και δεν είχε ποιός να τον φροντίζει. Στο ταξίδι κρύωνε και φοβόταν, δεν θυμάται πόσο χρόνο έμεινε κλεισμένος μέσα στο φορτηγό, αφού ήταν κρυμμένος ανάμεσα στο φορτίο που αυτό μετέφερε.

Οι περισσότεροι Ουκρανοί μετανάστες, ασχέτως της χρονικής περιόδου που μετανάστευσαν, συνήθως δανείζονταν τα χρήματα από γνωστούς ή συγγενείς για να καλύψουν το κόστος του ταξιδιού τους. Χαρακτηριστικά, μια από τις συνεντευξιζόμενες διηγείται ότι ξεκίνησε το ταξίδι με μια φίλη της, η οποία κανόνισε τα χαρτιά και τα εισιτήρια, αλλά στα σύνορα με τη Μολδαβία υπήρξε κάποιο πρόβλημα και η φίλη της έπρεπε να κατεβεί από το λεωφορείο και να επιστρέψει πίσω.

«Δεν την άφησαν να μπει και υποτίθεται ότι αυτή ήξερε πως γίνεται. Ήμουν σε απελπισία, αλλά δεν κατέβηκα από το λεωφορείο και αυτοί που ήταν στο λεωφορείο με πήραν και με βοήθησαν. Όλοι στο λεωφορείο ήταν στην ίδια κατάσταση – για δουλειά. Δεν είχα λεφτά να δώσω το χρέος. Σκέφτηκα: Πίσω δρόμος δεν υπάρχει, μόνο μπροστά. Η φίλη μου μου έλεγε «έλα μαζί μου, που θα πας, δεν ξέρεις τίποτα», αλλά δεν κατέβηκα επειδή χρωστούσα, δεν είχα δουλειά και δεν είχα επιλογή.» Γυναίκα, 43 ετών, Αθήνα.

⁷ Το 40% των συνεντευξιζόμενων.

Στην απόφαση επιλογής της Ελλάδας ως χώρας προορισμού συνήθως μεγάλο ρόλο έχουν τα κοινωνικά δίκτυα ως προς την προτροπή και την προσέλκυση, δηλαδή στην αρχή οι πληροφορίες για την Ελλάδα προέρχονται από γνωστούς ή από συγγενείς. Σε μερικές περιπτώσεις η επιλογή της ίδιας της χώρας έγινε λόγω κάποιας φήμης ότι μπορούν να πάρουν θεώρηση εισόδου και στη συνέχεια ότι θα είχαν κάποια αρχική βοήθεια σχετικά με τη διαμονή και την εύρεση εργασίας από τους συγγενείς που ήδη βρίσκονταν στη χώρα προορισμού ή θα είχαν κανονιστεί από την εταιρία με την οποία θα ταξίδευαν.

Όπως αναφέρθηκε πιο πάνω η ιστορία της Όλιας είναι χαρακτηριστική: η νονά του παιδιού της ήταν ήδη στην Ελλάδα και της υποσχέθηκε ότι θα την βοηθούσε να βρει στέγη και εργασία. Η οικογένειά της, από την άλλη, την στήριξε στην απόφαση να φύγει, επειδή θεώρησαν ότι η νονά είναι ένα άτομο στο οποίο μπορούν να έχουν εμπιστοσύνη. Εν τω μεταξύ η μικρή κόρη της Όλιας είχε περάσει σε ένα ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα στο Κίεβο και έπρεπε να την στηρίξουν οικονομικά (Γυναίκα, 55 ετών, Ραδεκίβ ραϊόν).

Η ιστορία της 32-χρονης Ιουλίας για τη μητέρα της, η οποία είναι στην Ελλάδα, δεν διαφέρει από άλλες πολλές από την περιοχή στην οποία ζουν στην Ουκρανία, την πόλη Τερνοπίλ. Η μητέρα της έδωσε τα χαρτιά σε μια εταιρία για την οποία δεν είναι σίγουρη αν είχε επίσημη άδεια για τις υπηρεσίες που προσέφερε, αλλά *«όλοι έκαναν έτσι, και η μαμά μου δεν αποτέλεσε εξαίρεση»*, λέει η Ιουλία (Γυναίκα, 32 ετών, Τερνοπίλ).

Ειδικά τη δεκαετία του 1990, όταν ακόμα δεν υπήρχε πρόσβαση σε επίσημες πηγές πληροφόρησης μέσω ίντερνετ ή/και μη-κυβερνητικών οργανώσεων στην Ουκρανία, που να ενημερώνουν τους δυνητικούς μετανάστες σχετικά με τις χώρες προορισμού, τα κοινωνικά δίκτυα έπαιζαν μεγάλο ρόλο και ειδικά στις περιπτώσεις, όπου τα άτομα βρίσκονταν σε έκτακτη ανάγκη και δεν είχαν πολλές επιλογές, οπότε στηρίζονταν σε τυχαίες πληροφορίες από γνωστούς. Χαρακτηριστική είναι η δήλωση μιας από τις συνεντευξιαζόμενες, ότι: *«Σε έναν γάμο γνώρισα μια γυναίκα, δούλευε στην Ελλάδα, μου είπε πως είναι τα πράγματα και έτσι αποφάσισα. Ήμασταν έτοιμες για όλα.»* (Γυναίκα, 58 ετών, Αθήνα). Επομένως, αυτό που μπορούμε να συμπεράνουμε για εκείνη την περίοδο της μετανάστευσης από την Ουκρανία είναι ότι οι μετανάστες μάλλον δεν είχαν τόσο πολύ γνώση για τις ίδιες τις πολιτικές, αλλά πολύ περισσότερο για τις πρακτικές.

Στα μέσα της δεκαετίας του 2000 αρχίζουν τη λειτουργία τους στην Ουκρανία κάποια κέντρα που έχουν ως στόχο την έγκυρη πληροφόρηση για τους δυνητικούς μετανάστες σχετικά με την εργασία, τις σπουδές και τα ταξίδια στο εξωτερικό. Τα κέντρα αυτά είχαν αρχικά χρηματοδότηση από το Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης, αλλά στη συνέχεια, από το 2005, λειτουργεί μόνο ένα κέντρο στην πόλη Τσερνομπίλ, στη Δυτική Ουκρανία, το οποίο διαχειρίζεται και τηλεφωνική γραμμή πληροφόρησης για θέματα μετανάστευσης για όλη την Ουκρανία. Από τα στοιχεία που μας παραχώρησαν από το κέντρο που αναφέραμε κατά τη διάρκεια του πρώτου κύκλου της έρευνας φαίνεται ότι το ενδιαφέρον για την Ελλάδα ως χώρα προορισμού έχει μειωθεί σημαντικά. Ο στόχος αυτού του κέντρου και των υπηρεσιών που παρέχει είναι η απόφαση που θα πάρει ο δυνητικός μετανάστης να βασίζεται σε αξιόπιστες πληροφορίες για να ελαχιστοποιηθεί ο κίνδυνος της μετανάστευσης όσον αφορά την επαφή με μια άλλη κουλτούρα, με τη ζωή μακριά από την οικογένεια και τους φίλους και με την άγνοια της νομοθεσίας στο κράτος υποδοχής (Nikolova, 2013).

Σ'αυτό το σημείο θα θέλαμε να τονίσουμε ακόμη μια φορά ότι η ουκρανική μετανάστευση στην Ελλάδα περιορίζεται ήδη πριν από το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης, και ότι φαίνεται μια τάση επιστροφής προς την χώρα καταγωγής. Από τις συνεντεύξεις με παράτυπους μετανάστες στην Ελλάδα προκύπτει ότι οι περισσότεροι είναι πάνω από δέκα χρόνια στην χώρα, από τους οποίους μόλις το 28% δεν μπήκε σε κάποια διαδικασία νομιμοποίησης του καθεστώτος τους, συνεπώς οι

υπόλοιποι 72% είχαν χαρτιά και για διάφορους λόγους, που θα αναλυθούν παρακάτω, απονομιμοποιήθηκαν.

Από τη συνέντευξη με έναν νέο άνδρα 22 ετών, τον Ολέξι, ο οποίος είχε έρθει στην Ελλάδα για δυο μήνες, καταλαβαίνουμε ότι ο ίδιος είναι καλά πληροφορημένος σχετικά με τις υποχρεώσεις του σε σχέση με την είσοδο και τη νόμιμη διάρκεια παραμονής. Ο Ολέξι ήρθε στην Ελλάδα το καλοκαίρι του 2013 με θεώρηση Σέγκεν από την Πολωνική πρεσβεία στην Ουκρανία με ισχύ για έξι μήνες από τους οποίους μπορούσε να μείνει δυο στο εξωτερικό. Ο ίδιος δεν ήθελε να υπερβεί την διάρκεια της θεώρησης και την 59^η μέρα έφυγε από την Ελλάδα, ακριβώς πριν λήξει η διάρκεια της βίζας. Στην διάρκεια της παραμονής του εργάστηκε στον τουρισμό - είχε κοντινή συγγενή στην Ελλάδα, παντρεμένη με Έλληνα, η οποία τον φιλοξένησε και δούλεψε στην οικογενειακή τους επιχείρηση σε νησί με έντονη τουριστική κίνηση. Ο Ολέξι ξόδεψε 1.300 ευρώ για τα εισιτήρια και την θεώρηση εισόδου, πέρασε πολύ ωραία στην Ελλάδα και δεν σχεδίαζε να μείνει παραπάνω από το επιτρεπτό - ήθελε να επιστρέψει στην Ουκρανία για να συνεχίσει τις σπουδές του (Άνδρας, 22 ετών, Λβοβ).

Ένα από τα θέματα που συνδέονται με την χώρα καταγωγής και τη νομοθεσία της, είναι το γεγονός ότι η Ουκρανία ήδη από το 2001 ξεκίνησε διμερείς διαπραγματεύσεις σχετικά με την απελευθέρωση του καθεστώτος θεωρήσεων εισόδου για τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Έχει υπογραφεί σχετική Διμερής Συμφωνία μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ουκρανίας για την τροποποίηση της συμφωνίας μεταξύ της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και της Ουκρανίας σχετικά με την απλούστευση της έκδοσης θεωρήσεων με ημερομηνία έναρξης ισχύος την 1^η Ιουλίου του 2013.

Σύμφωνα με εκθέσεις της Ουκρανικής οργάνωσης Europe without barriers, η οποία παρακολουθεί τα προξενία στην Ουκρανία, έχει μειωθεί το επίπεδο αρνήσεων έκδοσης θεωρήσεων εισόδου από τα Ελληνικά προξενία στην χώρα, ενώ η εκτίμησή τους είναι ότι η Ελλάδα ελκύει πάνω απ' όλα «τουρίστες», «επιχειρηματίες» και «στενούς συγγενείς», ενώ στο σύνολό τους οι Ουκρανοί είναι καλά πληροφορημένοι σχετικά με την Ελλάδα ως χώρα υποδοχής χάρη στα «καλά οργανωμένα κοινωνικά δίκτυα και τις οριζόντιες επικοινωνίες» (Nikolova, 2013).

Πίνακας 2. Αριθμός θεωρήσεων εισόδου που εκδόθηκαν για Ουκρανούς πολίτες από επτά κράτη- μέλη της Ε.Ε. την περίοδο 2010-2013

	Πολωνία	Γερμανία	Ελλάδα	Δημ. Τσεχίας	Ιταλία	Ουγγαρία	Ισπανία
2010	432.129	103 003	48 712	113 699	50 367	103 178	27 892
2011	369.893	99 222	64 821	103 307	40 161	122 396	53 049
2012	447.813	100 390	128 865	73 927	44 604	136 257	78 135
2013	517.418	104 800	201 858	78 632	57 344	150 697	104 692

Πηγή: Migration and Home Affairs, Visa policy, EU

Συμπερασματικά, σύμφωνα με τα στοιχεία και την έρευνα πεδίου, μπορούμε να πούμε ότι οι Ουκρανοί είναι γενικά καλά πληροφορημένοι για τις συνθήκες ζωής και για τους τρόπους μετανάστευσης προς την Ελλάδα. Με διασφάλιση από τα στατιστικά στοιχεία για τις θεωρήσεις εισόδου που εκδόθηκαν, και επίσης από τους διαμένοντες στην Ελλάδα Ουκρανούς, από τις τάσεις στα μεταναστευτικά ρεύματα και τις εκτιμήσεις για τους παράτυπους μετανάστες, προκύπτει ότι τα τελευταία χρόνια δεν υπάρχουν παραβιάσεις της διάρκειας των θεωρήσεων εισόδου, το οποίο να έχει ως αποτέλεσμα παράτυπη παραμονή στη χώρα.

Επιπλέον, σύμφωνα με την Oksana Pyatkovska⁸ οι βασικές προκλήσεις της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα, που μπορεί να αναστέλλουν την τάση για μετανάστευση, είναι: τα ψηλά επίπεδα ανεργίας ανάμεσα στους μετανάστες (ψηλότερα από αυτά των Ελλήνων με το 2012-2013, να φτάνουν σε 33%), η αύξηση της μακροχρόνιας ανεργίας που έφθασε το 59% το 2012, η αναντιστοιχία ανάμεσα στο επίπεδο εκπαίδευσης με την εργασία (με το 26% από τους εργαζόμενους να είναι με ψηλότερη εκπαίδευση από τις απαιτήσεις της εργασίας) και η αύξηση των επιπέδων ανεργίας ανάμεσα στους νέους. Εξίσου ενδιαφέρον παρουσιάζει η διαπίστωση ότι παρόλο που η Ελλάδα βρίσκεται στη 12^η θέση ως προς την παρουσία Ουκρανών μεταναστών ανάμεσα σε όλα τα κράτη μέλη της Ε.Ε., είναι σε δεύτερη θέση σχετικά με το μέγεθος των εμβασμάτων που στέλνονται στην Ουκρανία⁹. Σύμφωνα με την εκτίμηση για δυνητική μεταναστευτική κίνηση προς την Ελλάδα βάσει των διαθέσιμων στοιχείων και ερευνών στην Ουκρανία, η Pyatkovska επισημάνει ότι θα μπορούσε να συμβεί για δυο λόγους: οικογενειακούς και τουριστικούς.

Στρατηγικές επιβίωσης στην Ελλάδα

Από τους συνεντευξιζόμενους, οι περισσότεροι μένουν με τις οικογένειες τους σε ενοικιαζόμενα σπίτια ή στα σπίτια γνωστών επειδή ήταν άνεργοι, ενώ οι υπόλοιποι μένουν στα σπίτια όπου εργάζονται και όλες αυτές είναι γυναίκες. Στατιστικά σημαντική είναι η μεταβλητή της ηλικίας και του φύλου - αυτές που μένουν στα σπίτια των εργοδότην είναι γυναίκες ηλικίας 50-65 ετών. Η απόφαση να μείνουν στο σπίτι του εργοδότη συνδέεται πρωτίστως με τη φύση της ίδιας της εργασίας, ενώ επίσης προτιμάται από τις γυναίκες, επειδή δεν έχουν έξοδα για πληρωμές ενοικίου και εξόδων του σπιτιού. Οι πιο νέες γυναίκες και οι οικογένειες προτιμάνε να νοικιάσουν σπίτι για να έχουν την ανεξαρτησία του χώρου και να μπορούν να ρυθμίζουν το χρόνο τους σύμφωνα με το δικό τους πρόγραμμα και τις επιθυμίες. Βεβαίως, λόγω της επιδείνωσης της κατάστασης στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, αυτές που δεν κατάφεραν να βρουν εξωτερική εργασία, προτιμούσαν να φύγουν από την χώρα και να επιστρέψουν στην Ουκρανία απ'όπου στη συνέχεια έφευγαν για την Ρωσία.

Σχετικά με την κατάσταση εργασίας, το 30% από τους συνεντευξιζόμενους στην Ελλάδα ήταν άνεργοι, όταν έγινε η έρευνα και έψαχναν για εργασία. Οι συνεντευξιζόμενες γυναίκες ανεξαιρέτως εργάζονται ως οικιακές βοηθοί ή καθαρίστριες, ενώ οι άνδρες σε διάφορες εργασίες στην οικοδομή

⁸ Παρουσίαση της Oksana Pyatkovska, ερευνήτρια από το Πολυτεχνικό Πανεπιστήμιο της Λβοβ, Ουκρανίας, στην ημερίδα "Governing Irregular Migration: Balkans and Eastern Europe to EU System" στα πλαίσια του προγράμματος IPMA «Η διακυβέρνηση της μη-νόμιμης μετανάστευσης», η οποία διεξήχθη στις 30 Μαΐου 2014 στο Πολιτιστικό κέντρο του Δήμου Αθηνών.

⁹Ibid.

(γυψοσανιδάδες, ηλεκτρολόγοι, βαφείς σε οικοδομές), με την εξαίρεση ενός άνδρα, ο οποίος είναι χορευτής, αλλά άνεργος στη φάση που έγινε η συνέντευξη. Οι νέοι σε ηλικία άνδρες (20-25 ετών) εργάζονται ως επί το πλείστον σε διάφορες ευκαιριακές εργασίες. Πολλές από τις συνεντευξιαζόμενες γυναίκες, δεν έχουν αλλάξει εργοδότη ή οικογένεια στην οποία εργάζονται, ή να έχουν αλλάξει το πολύ τρεις με πέντε διαφορετικές εργασίες. Στην αρχή, όταν πρωτοήρθαν, βρήκαν εργασία είτε μέσω γραφείου, έναντι ενός ποσού πληρωμής για τη διαμεσολάβηση, είτε μέσω των συγγενών τους. Κάποιοι αναφέρουν ότι χρησιμοποίησαν γραφείο μόνο στην αρχή, ενώ μετέπειτα έβρισκαν εργασία μέσω γνωστών. Μερικοί ήρθαν από την Ουκρανία με τη συμφωνία ότι μόλις φτάσουν στην Ελλάδα θα εργαστούν, πράγμα το οποίο συμπεριλαμβανόταν στο κόστος που πλήρωσαν εξ αρχής για το ταξίδι τους.

«Στην αρχή από το γραφείο μας βρισκανε δουλειά, μετά γνωρίζαμε κόσμο, και βρισκαμε μόνοι μας» Γυναίκα, 58 ετών, Αθήνα

«Μια φίλη μου που ήταν εδώ έμαθε για αυτή την οικογένεια ότι ψάχνει κάποιον και με έστειλε μένα από την πρώτη μέρα» Γυναίκα, 62 ετών, Αθήνα

«Μέσω ιντερνετ, Χρυσή ευκαιρία, με μαμά και αδελφό βρίσκω τις περισσότερες δουλειές. Αλλά ψάχνω από διάφορα μέρη». Άνδρας, 21 ετών, Αθήνα

Οι μετανάστριες που εργάζονται ως οικιακές βοηθοί, αναφέρουν ότι πληρώνονται 400 με 600 ευρώ. Οι μισοί από τους συνεντευξιαζόμενους έχουν σταματήσει να στέλνουν χρήματα στους συγγενείς τους στην Ουκρανία και πολύ λίγοι αναφέρουν ότι ακόμα στέλνουν στα παιδιά τους. Ως συμπέρασμα από τα παραπάνω, οι τρόποι αναζήτησης εργασίας ή η εύρεση εργασίας δεν έχουν σχέση με το καθεστώς παραμονής, ούτε με τα προσόντα που πιθανόν να έχουν οι μετανάστες, αλλά με τα κοινωνικά δίκτυα. Ακολουθούν έναν συγκεκριμένο δρόμο και τρόπο και στηρίζονται σε γνωριμίες και διασυνδέσεις μέσα από την κοινότητα, και σε γραφεία εργασίας, πράγμα το οποίο ίσχυε και στη δεκαετία του 1990. Εξαίρεση αποτελεί ένας συνεντευξιαζόμενος ηλικίας 21 ετών, ο οποίος αναφέρεται στην εφημερίδα «Χρυσή ευκαιρία» και στο ιντερνετ ως τρόπους αναζήτησης εργασίας στην Αθήνα.

Ο Castles (στο de Haas, 2011β) αναφέρει ότι συνήθως στις βιομηχανικές χώρες, επειδή δεν υπάρχουν νόμιμοι τρόποι για την εισαγωγή ανειδίκευτων εργατών, ενώ υπάρχει ζήτηση για εργάτες σε εργασίες χωρίς κοινωνικό κύρος, συστηματικά χρησιμοποιείται η προσφορά εργασίας από τους παράτυπους μετανάστες, που είναι και πιο εύκολοι για εκμετάλλευση διότι δεν έχουν δικαιώματα. Δεν υπάρχουν άλλες υπηρεσίες που να αναλαμβάνουν τη φροντίδα των ανθρώπων που το έχουν ανάγκη έναντι του κόστους που πληρώνουν οι οικογένειες στις οικιακές βοηθούς για την αποκλειστική φροντίδα. Οπότε εκεί που η νομική υπόσταση του θέματος είχε τακτοποιηθεί μέσω των νομιμοποιήσεων, με την οικονομική κρίση προέκυψε ξανά το θέμα των ασφαλίσσεων και της αδήλωτης οικιακής εργασίας.

Η αναζήτηση εργασίας έχει σχέση και με τις προσδοκίες σχετικά με την εξέλιξη της προσωπικής ζωής ή το μισθό. Αναφέρθηκε ότι η εύρεση εργασίας στην Αθήνα είναι πιο εύκολη και συνδέεται με προσδοκίες για καλύτερες απολαβές δεδομένου ότι στην πρωτεύουσα μένουν περισσότεροι και πιο εύποροι οικονομικά άνθρωποι, σύμφωνα με μια από τις γυναίκες που ήδη από το 2005 έχει επιστρέψει στην Ουκρανία. Άλλη γυναίκα η οποία έμεινε μέχρι το 2009, επίσης ανέφερε ότι «τα κορίτσια όταν φτάσαμε με το λεωφορείο στην Ομόνοια μας προειδοποίησαν να μην πάμε έξω από την Αθήνα να αναζητήσουμε εργασία, επειδή μπορεί να βρούμε χειρότερη εργασία με λιγότερα λεφτά» (Γυναίκα, 46 ετών, Λβοβ). Από την άλλη, ο 22-χρονος Ολέξι, ο οποίος είχε έρθει να δουλέψει ένα καλοκαίρι στην Ελλάδα, και συγκεκριμένα σε νησί με ανεπτυγμένο τουρισμό, από την παραμονή του στην Ελλάδα έβγαλε το συμπέρασμα ότι η εύρεση καλύτερα πληρωμένης εποχιακής εργασίας - εννοώντας π.χ. σερβιτόρου -, εξαρτάται και από την γνώση των Ελληνικών και των Αγγλικών.

Η γνώση της γλώσσας για τους μετανάστες σημαίνει ότι μπορούν να κάνουν διαπραγμάτευση για τον μισθό, να μάθουν καλύτερα τους όρους εργασίας και τις υποχρεώσεις τους τόσο τις δικές τους, όσο και των εργοδοτών τους. Σε κάποιες περιπτώσεις οι εργοδότες έχουν σημαντικό ρόλο στην ζωή των μεταναστών ως προς τις θετικές αλλαγές και την ενσωμάτωση. Υπάρχουν περιπτώσεις, κατά τις οποίες έχουν δώσει βιβλία στις γυναίκες που εργάζονται στα σπίτια τους για να μάθουν τη γλώσσα και με κάθε τρόπο στήριξαν τις προσπάθειες εκμάθησης της γλώσσας. Επιπλέον, σε πολλές περιπτώσεις, οι εργοδότες είναι αυτοί που ενθαρρύνουν και βοηθάνε τους μετανάστες στις πρώτες νομιμοποιήσεις στις αρχές του 2000, όπως φαίνεται από πολλές συνεντεύξεις. Και τέλος, σε μια από τις περιπτώσεις, η εργοδότρια είναι αυτή που πείθει με επιχειρήματα τη γυναίκα που εργάζεται στο σπίτι της ότι έχει έρθει η καλύτερη στιγμή για να επιστρέψει πίσω στην Ουκρανία (αφού της έφερε ως επιχειρήματα ότι πρώτον η μετανάστρια είχε τότε άδεια παραμονής και μπορούσε να επιστρέψει στην Ελλάδα, και, δεύτερον ότι ο άνδρας της μετανάστριας είχε βρει εργασία σε καλή θέση και με αρκετά υψηλή αμοιβή ώστε να μπορεί να συντηρήσει τη σύζυγό του, όταν αυτή θα επέστρεφε), όπως και έκανε τελικά. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι εργοδότες δημιουργούν συνθήκες στήριξης για εξελίξεις στη ζωή των μεταναστών, που και οι ίδιοι αξιολογούν ως θετικές. Αυτές οι κινήσεις δίνουν στους μετανάστες την αίσθηση ότι ο έλεγχος της ζωής τους επιστρέφει στα χέρια τους, ενώ αντίθετα η απώλεια ελέγχου δημιουργεί το έδαφος για την εμφάνιση του κοινωνικού αποκλεισμού.

Σύμφωνα με εκτιμήσεις, ο αριθμός των Ουκρανών χωρίς έγγραφα για νόμιμη παραμονή στην Ελλάδα δεν είναι πάνω από 2-3.000 άτομα, και ως επί το πλείστον θεωρείται ότι είναι γυναίκες που εργάζονται ως οικιακές βοηθοί. Μέσα στα χρόνια της οικονομικής κρίσης, φαίνεται ότι η ζήτηση για οικιακές βοηθούς συνεχίζει να υπάρχει, αλλά οι μισθοί τους έχουν μειωθεί και φαίνεται ότι οι εισφορές που πρέπει να πληρώνουν οι εργοδότες ή αλλιώς να αφαιρούν από τον μισθό των εργαζομένων, δεν συμφέρουν ούτε τη μια, ούτε την άλλη πλευρά και το νέο σύστημα πληρωμής μέσω εργόσημου δεν λειτουργεί.

Το εργόσημο ή αλλιώς αμοιβή, στην οποία προστίθεται και παρακράτηση ασφαλιστικών εισφορών, εφαρμόστηκε από την 01/01/2012 για τους περιστασιακά απασχολούμενους εργαζόμενους, σύμφωνα με τα άρθρα 20 και 21 του Ν. 3863/2010 και το άρθρο 76 του Ν. 3996/2011. Οι σχετικές διατάξεις τροποποιήθηκαν με το άρθρο 74 του Ν. 4144/2013¹⁰. Επιπλέον, η τράπεζα Πειραιώς (Piraeus Bank) εφάρμοσε και την ηλεκτρονική υπηρεσία έκδοσης εργόσημου μέσω της ιστοσελίδας της για τη διευκόλυνση των πελατών της¹¹. Το ποσό που παρακρατείται για την ασφάλιση και τα συνταξιοδοτικά δικαιώματα ανέρχεται στο 35% της συνολικής αξίας του εργόσημου. Τα ποσοστά ασφαλιστικών εισφορών επιμερίζονται ανά κλάδο ασφάλισης, ως εξής: 1) Κλάδος Κύριας Σύμβασης 14,45 %, 2) Κλάδος Ασθένειας σε είδος (ΕΟΠΥΥ) 4,65%, 3) Κλάδος Ασθένειας & Μητρότητας σε χρήμα 0,86%, 4) Κλάδος Επικουρικής Ασφάλισης (ΕΤΕΑ) 4,32%, Κλάδος τ. ΟΕΚ (εισφορά εργαζόμενου) 0,72%. Αυτά τα υψηλά ποσοστά αποτρέπουν τους εργοδότες να πληρώσουν το επιπλέον 35% επί του συμφωνηθέντος μισθού, στο ποσό των 500 ευρώ (όπως είναι ο μέσος μισθός για τις οικιακές βοηθούς) το μήνα, τα ποσοστά για ασφάλιση αν προστεθούν φθάνουν στα 175 ευρώ. Η συνηθισμένη πρακτική είναι ένα μέρος από αυτά τα χρήματα να καταβάλλονται στις εργαζόμενες και να μην προχωρούν σε ασφαλιστική κάλυψη. Οι περισσότερες είναι μεγάλες σε ηλικία και το ποσοστό που πληρώνουν για σύνταξη τους φαίνεται ότι είναι χαμένα χρήματα, από την στιγμή που δεν υπάρχει συμφωνία μεταξύ της Ελλάδας και της Ουκρανίας για τη μεταφορά ασφαλιστικών και συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων.

¹⁰ http://www.payroll.gr/2013/12/06/amoibi_kai_parakratisi_asflistikoi/

¹¹ <http://www.piraeusbank.gr/el/idivtes/trapezikes-ypiresies/e-banking/dimofileis-ilektronikes-trapezikes-synallages/ergosimo>

Νομιμοποίηση/Απονομιμοποίηση

40% από τους συνεντευξιζόμενους μένουν στην Ελλάδα από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 και από αυτούς όλοι νομιμοποιήθηκαν, είτε το 1998 με τα προγράμματα που προέβλεπαν τα προεδρικά διατάγματα 358/1997 και 359/1997, είτε με το Νόμο 2910 του 2001. Παρά ταύτα ακόμα και το 2005, η έκδοση αδειών παραμονής καθυστερούσε επί πολλούς μήνες και πολλές φορές οι αλλοδαποί λάμβαναν την άδεια αφού είχε λήξει οπότε και έπρεπε να καταθέτουν για ανανέωση. Παρατηρήθηκε, μάλιστα, ότι το 2005 οι αλλοδαποί έπρεπε να καταβάλλουν ένα αρκετά υψηλό παράβολο, 145 ευρώ, για την έκδοση/ανανέωση της άδειας χωρίς στην ουσία ποτέ να την «απολαμβάνουν» (Triandafyllidou, 2005). Οι περισσότεροι Ουκρανοί κατάφεραν να διατηρήσουν την νομιμότητά τους και μετά από μερικά χρόνια κατάφεραν να αποκτήσουν και άδειες παραμονής δεκαετούς διάρκειας. Οι συνεντευξιζόμενοι, οι οποίοι είχαν έρθει την δεκαετία του 1990, ως επί το πλείστον παρέμειναν κατά μέσο όρο γύρω στα δέκα χρόνια με χαρτιά. Αυτοί, που ήρθαν στις αρχές του 2000, πρόλαβαν να νομιμοποιηθούν με το Νόμο 2910/2001, ενώ οι περισσότεροι που είχαν νόμιμα χαρτιά, είχαν έρθει μετά το 2001 και έχουν στην πλειοψηφία τους νομιμοποιηθεί μέσω οικογενειακής επανένωσης βάσει του ΠΔ 131/2006, το οποίο συνιστά πράξη εναρμόνισης της Ελληνικής Νομοθεσίας με την Οδηγία 2003/86/ΕΚ.

Ένα από τα πολυσυζητημένα ζητήματα σχετικά με τα προγράμματα νομιμοποίησης είναι ότι προσελκύουν επιπλέον παράτυπους μετανάστες στην χώρα¹². Φαίνεται ότι στην περίπτωση της Ουκρανικής μετανάστευσης στην Ελλάδα, ήρθαν κάποιοι πριν το 2001 (κατά τη διάρκεια του δεύτερου πρόγραμμα νομιμοποίησης) και νομιμοποιήθηκαν μέχρι το 2001. Αυτοί, που ήρθαν μετά το 2001, ουσιαστικά δεν ήρθαν λόγω κάποιου προγράμματος νομιμοποίησης, δεν ήταν δηλαδή αυτός ο παράγοντας που τους προσέλκυσε, αλλά η ύπαρξη στενών συγγενών – συνήθως πρόκειται για παιδιά που ήρθαν ακολουθώντας τις μητέρες. Και γι' αυτό χρησιμοποιήθηκε αργότερα και ως νόμιμη βάση για την απόκτηση χαρτιών το προεδρικό διάταγμα για την οικογενειακή επανένωση και μόνο από μια συνεντευξιζόμενη, η οποία ήρθε εκείνη τη περίοδο αναφέρει ότι είχε νομιμοποιηθεί με το Νόμο που θεσπίστηκε το 2004. Το χαρακτηριστικό πάντως της δεκαετίας του 1990, είναι ότι οι μετανάστες έρχονταν έχοντας αποσπασματικές πληροφορίες από απλούς γνωστούς και πολύ λίγοι είχαν κάποιο μακρινό συγγενή στην Ελλάδα, που να τους προσφέρει στέγη στις πρώτες μέρες της παραμονής του. Συνεπώς, τα δίκτυα συνέχισαν να λειτουργούν, αλλά άλλαξαν οι βασικοί δρώντες, όπως και οι προτεραιότητες στους λόγους της μετανάστευσης. Το κόστος, οι συνθήκες υποδοχής και αυτό που φαίνεται να μην άλλαξε μέχρι τα τέλη του 2000 είναι ο τρόπος εισόδου στη χώρα – δηλαδή συνέχισαν να έρχονται στην Ελλάδα με θεώρηση εισόδου (βίζα) και να παραβιάζουν την επιτρεπόμενη διάρκεια παραμονής στη συνέχεια.

Σε πολλές περιπτώσεις υπήρξαν απελάσεις στην Ουκρανία, όταν η αστυνομία σε έλεγχο συνελάμβανε μετανάστη χωρίς χαρτιά. Μια από τις συνεντευξιζόμενες (η οποία είναι μια από τις τρεις συνεντευξιζόμενες που είναι η εξαίρεση στο δείγμα λόγω του νόμιμου καθεστώτος παραμονής της) ανέφερε ότι εκείνη την εποχή βρισκόταν σε σχέση με έλληνα ο οποίος μετά την απέλασή της, έφυγε στην Ουκρανία, παντρεύτηκαν και έπειτα από δυο χρόνια επέστρεψε στην Ελλάδα ως σύζυγός του. Μέχρι τώρα είναι παντρεμένοι και έχουν δυο παιδιά. Σχετικά με τις απελάσεις, έγιναν συνεντεύξεις τον Απρίλιο του 2014 στην Αστυνομική Διεύθυνση της Πέτρου Ράλλη στην Αθήνα με Ουκρανούς, που έχουν απόφαση απέλασης για διάφορους λόγους. Λόγω των γεγονότων και των συγκρούσεων στην Ουκρανία εκείνη την περίοδο οι αστυνομικοί είχαν ενημερώσει όλους τους Ουκρανούς κρατούμενους προς απέλαση, πως μπορούν αν θέλουν να υποβάλουν αιτήματα για άσυλο δεδομένων των συνθηκών. Η νέα αυτή εξέλιξη σχετικά με το δικαίωμα ασύλου στηρίχτηκε σε

¹² Resolution 1568 (2007)1, Regularisation programmes for irregular migrants, Parliamentary Assembly, Council of Europe, Παράγραφος 7 <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta07/Eres1568.htm>

έγγραφο που εκδόθηκε από την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες στις αρχές Μαρτίου του 2014¹³.

Σύμφωνα με την ιστορία μιας από τις μετανάστριες που συμμετείχαν στην έρευνα, προκύπτει ότι υπάρχει το φαινόμενο με τα χαμένα χαρτιά και τους φακέλους καθώς δεν υπάρχει εννιαίο σύστημα, το οποίο να καταγράφει τις υποθέσεις του κάθε μετανάστη. Ενώ, ένα δεύτερο θέμα σχετίζεται με μια νέα αλλαγή στη νομοθεσία η οποία είναι πιο πρόσφατη και για την οποία φαίνεται ότι οι μετανάστες δεν είναι γενικότερα ενήμεροι – ότι για να ανανεώσουν τα χαρτιά τους χρειάζεται να έχουν βγάλει βιβλιάριο υγείας¹⁴ ή να είναι ασφαλισμένοι σε ιδιωτικό φορέα και δεν φτάνει να πληρώνονται μέσω εργόσημου (ΚΥΑ 30825/2014, Άρθρο 1, Ανανέωση αδειας παραμονής, παραγραφος 4).

Σχετικά με τις αλλαγές στις νομιμοποιήσεις και τις πρακτικές για την πρώτη έκδοση των αδειών παραμονής, οι συνεντευξιαζόμενοι αναφέρουν ότι ενημερώθηκαν ως επί το πλείστον από τις εφημερίδες και πολλοί αναφέρουν ότι ενθαρρύνθηκαν ή και πληροφορήθηκαν από τους εργοδότες τους. Οι αξιόπιστες πηγές πληροφόρησης αλλάζουν σύμφωνα με την κρίση των μεταναστών και ανάλογα με το θέμα για το οποίο πληροφορούνται. Δηλαδή, στην Ουκρανία για να έρθουν στην Ελλάδα, πληροφορούνται στην αρχή σχεδόν πάντα από τυχαίους ανθρώπους, ενώ όντας στην Ελλάδα σχετικά με την νομιμοποίηση τους είτε από τα ΜΜΕ (τηλεόραση ή μεταναστευτικός τύπος όπως ρωσόφωνες εφημερίδες, που υπήρχαν τότε) είτε από τους εργοδότες, αλλά όχι τόσο συχνά από γνωστούς. Αυτό δείχνει ότι σημασία είχε η εγκυρότητα της πληροφορίας ως προς τη δυνατότητα να νομιμοποιηθούν και όχι η ίδια η πληροφορία, όπως συνέβαινε με την περίπτωση μετανάστευσης στην Ελλάδα. Οι περισσότεροι έκαναν τα χαρτιά τους για νομιμοποίηση την πρώτη φορά μόνοι τους ή με την βοήθεια κάποιου Έλληνα γνωστού ή εργοδότη. Συχνά αναφέρεται ότι τις επόμενες φορές για την ανανέωση των χαρτιών χρησιμοποίησαν δικηγόρο, επειδή αλλιώς θα έχαναν πολύ χρόνο και ήταν περίπλοκο.

«Οκτώ χρόνια είχα χαρτιά, τα τελευταία 4 χρόνια δεν πληρώνω. Γιατί δεν θα μας δώσουνε σύνταξη, δεν θέλω και δεν έχω λεφτά να πετάω» Γυναίκα, 58 ετών, Αθήνα

«Έχω κάνει την πρώτη φορά το 2000 αν θυμάμαι καλά, αλλά μετά δεν πλήρωναν ΙΚΑ και έκλεισε. Δούλευα πάντα μέσα, και οι αφεντικοί δεν ήθελαν να πληρώνουν. Και αν θα τα πλήρωνα μόνη μου θα μου έμνε 400 ευρώ.» Γυναίκα, 65 ετών, Αθήνα

«Εγώ τότε όταν ήρθα δεν ήξερα ότι θα έχει νομιμοποίηση, δεν το περίμενα. Αλλά όταν έγινε, είπα να κάνω τα χαρτιά μου, να δοκιμάσω.» Γυναίκα, 42 ετών, Αθήνα

*Μ: Όταν δεν είχατε χαρτιά το 1996 εσείς ξέρατε, περιμένατε ότι θα βγει κάποιος νόμος τότε?
Ι: Ε, λογικά περιμέναμε, δεν μπορούσε να είμαστε τόσο μετανάστες εδώ και να μην έχουμε καμία ασφάλεια, κάτι... εμείς όλοι πιστεύαμε ότι κάτι νόμος θα βγει.*

Μ: Και πως ενημερωνόσασταν τότε – αν θα βγει νόμος, τι συμβαίνει γενικά?

Ι: Από τηλεόραση, από εφημερίδες, και βέβαια.

Μ: Από δικηγόρους?

Ι: Όχι, όχι, δεν υπήρχαν δικηγόροι τότε.» Γυναίκα, 49 ετών, Πάτρα

«Δεν θυμάμαι ακριβώς – από την τηλεόραση, από γνωστούς. Τότε στην τηλεόραση ούρλιαζαν ότι θα βγει νόμος για τους παράνομους μετανάστες (το '96). Την πρώτη φορά κατέθεσα χωρίς δικηγόρο, και μετά όλες τις επόμενες φορές ήταν πιο εύκολο να μην τρέχω ο ίδιος και να πάρω δικηγόρο (δηλαδή το '98-'99)». Άνδρας, 45 ετών, Αθήνα

¹³ UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), International Protection Considerations related to developments in Ukraine, 5 March 2014, available at: <http://www.refworld.org/docid/5316f7884.html>

¹⁴ <http://www.ika.gr/gr/infopages/downloads/mitrwo.pdf>

Σχετικά με τις προσδοκίες, που είχαν οι μετανάστες και την εμπειρία τους στην Ελλάδα (π.χ. τη ζωή, την εργασία, το εισόδημα και την ένταξη) οι νεότεροι σε ηλικία, μεταξύ 27 και 38 ετών, απαντάνε ότι είχαν προσδοκίες που δεν εκπληρώθηκαν. Οι μεγαλύτερες σε ηλικία γυναίκες, που έχουν έρθει πιο νωρίς και έχουν ζήσει την οικονομική κρίση στην Ουκρανία σε ηλικία στην οποία εργαζόνταν και ήδη είχαν οικογένειες, απαντάνε ότι δεν είχαν προσδοκίες και δεν περίμεναν να ζήσουν «σε παλάτια». Αυτές δεν είχαν μεγάλες απαιτήσεις και ο σκοπός τους ήταν να έχουν εργασία και να μπορούν να στέλνουν εμβάσματα προκειμένου να συντηρήσουν την οικογένειά τους και συγκεκριμένα τα παιδιά. Παιδιά, που ήρθαν μετά από την ενθάρρυνση της μητέρας τους και αυτή τη στιγμή είναι ηλικίας 21 με 38 ετών, έχουν τελειώσει είτε πανεπιστήμιο, είτε τεχνικές σχολές στην Ουκρανία, είχαν την προσδοκία ότι θα μπορούσαν να απασχοληθούν σε καλύτερες δουλειές και να ενταχθούν στην κοινωνία. Προσδοκούσαν να έχουν την οικονομική και συναισθηματική στήριξη επί τόπο από την μητέρα, ενώ παράλληλα ήλπιζαν να αποταμιεύσουν αρκετά, ώστε να αγοράσουν σπίτι στην χώρα καταγωγής τους.

«Ήμασταν σε απελπισία, άρα δεν σκεφτόμασταν παρά πού και δεν περιμέναμε ότι θα μείνουμε στα παλάτια. Καλά είναι, μόνο που τώρα δεν έχω δουλειά.» Γυναίκα, 49 ετών, Αθήνα

«Ποιες ήταν οι προσδοκίες σας για την κατάσταση στην Ελλάδα;

Ούτε προσδοκίες, ούτε τίποτε δεν είχα. Δεν ήξερα καν τι είναι αυτή η δουλειά.» Γυναίκα, 60 ετών, Αθήνα

«Θέλαμε να έρθουμε για ένα-δύο χρόνια να μαζέψουμε χρήμα. Οι προσδοκίες ήτανε μεγάλες, που καθόλου δεν πραγματοποιήθηκαν. Μεγάλη απογοήτευση. Μετάνιωσα που ήρθαμε!» Γυναίκα, 36 ετών, Αθήνα

«Η κατάσταση στην Ελλάδα ανταποκρίνεται στις πληροφορίες που ειχατε πριν το ταξίδι; Όχι, γιατί δεν βρήκαμε τον εαυτό μας εδώ. Όλοι οι φίλοι μας κατάφεραν να έχουν δουλειά, σπίτι στην Ουκρανία. Ενώ εμείς εδώ μένουμε στα 28 τετραγωνικά με τα παιδιά, μου χρωστάνε στη δουλειά.» Άνδρας, 38 ετών, Αθήνα

«Η κατάσταση στην Ελλάδα δεν ανταποκρίνεται στις πληροφορίες που είχα. Δεν υπάρχει δυνατότητα εξέλιξης εδώ. Δεν μπορώ να κάνω αυτό που θέλω, που μου αρέσει. Πρέπει να πιέζω τον εαυτό μου να κάνω δουλειές που δεν μου αρέσουν. Οι προσδοκίες μου ήτανε μεγαλύτερες από ότι είναι τα πράγματα εδώ στην πραγματικότητα.» Γυναίκα, 27 ετών, Αθήνα

«Δεν ήξερα πως θα είναι τα πράγματα ακριβώς, απλά πήγαινα να βγάλω λεφτά για την οικογένειά μου.» Γυναίκα, 60 ετών, Αθήνα

Οι περισσότεροι μετανάστες με τους οποίους έγιναν συνεντεύξεις στην Ελλάδα, έχουν την στενή οικογένειά τους στην χώρα υποδοχής. Οι ίδιοι όμως επισημαίνουν ότι πλέον οι Ουκρανοί δεν επιθυμούν να έρθουν στην Ελλάδα για εργασία, έρχονται μόνο για τουρισμό. Αρκετοί έχουν τη συνήθεια να συζητάνε μέσω skype με τους συγγενείς τους και λένε ότι τους έχουν πλήρως ενήμερους για την κατάσταση στην οποία βρίσκονται οι ίδιοι. Οι μετανάστες, που ήρθαν την δεκαετία του 1990, ήξεραν σχεδόν από την αρχή του ταξιδιού ότι θα έμεναν χωρίς χαρτιά και υπήρχε ο φόβος να συλληφθούν καθώς και τι μπορεί να τους συμβεί στην φυλακή και ποιές είναι οι πιθανές συνέπειες για την οικογένεια.

Σύμφωνα με τον Sen (1997) έχει σημασία τι επιλογές υπάρχουν σχετικά με το πως θα χρησιμοποιηθεί το ανθρώπινο κεφάλαιο (ικανότητες, γνώσεις, προσπάθεια). Ο Sen (1997) λέει ότι για να καταλάβει κανείς το ρόλο των ανθρώπινων ικανοτήτων (human capabilities) χρειάζεται να αναλύσει πως σχετίζονται άμεσα με τη θεώρηση για καλή ζωή και ελευθερίες, όπως και να εξετάσει τον έμμεσο ρόλο τους στην οικονομική παραγωγή και την κοινωνική αλλαγή. Είναι πολύ ενδιαφέρον να εφαρμόσουμε αυτή τη θεωρία στην περίπτωση της Ουκρανικής μετανάστευσης στην Ελλάδα από πολλές απόψεις.

Πρώτον, ο τρόπος με τον οποίον συνέβαινε η μετανάστευση την δεκαετία του 1990, με το μετανάστη να έχει πλήρη γνώση ότι μετά από την λήξη της θεώρησης εισόδου θα είναι χωρίς χαρτιά και όμως να πραγματοποιεί τον στόχο του, τη μετανάστευση. Είναι σημαντικό ότι εκείνη την εποχή η

μεταναστευστική νομοθεσία δεν ήταν τόσο εξελιγμένη σε εθνικό επίπεδο και οι μετανάστες χωρίς χαρτιά ήταν ακόμα σχεδόν αδιάφοροι για τον νόμο, ο αριθμός τους ήταν μικρός, ήταν νέο κοινωνικό φαινόμενο και πέρασε κάποιο διάστημα μέχρι να τακτοποιηθεί το ζήτημα νομοθετικά. Όμως, η ίδια η πράξη της νομοθετικής τακτοποίησής τους (δηλαδή τα προγράμματα νομιμοποίησης) δείχνει ότι υπήρξε κινητοποίηση και πρόθεση από την πλευρά της πολιτείας να κάνει την αλλαγή και να τους εντάξει νομικά στην κοινωνία. Δηλαδή, αυτή η μεταναστευτική κίνηση, ανεξάρτητα από τους λόγους για τους οποίους έχει προκύψει, επέφερε αλλαγές και στα δύο κράτη, οικονομικές, αλλά και κοινωνικές, αναγνωρίζοντας τη δυναμική φύση της μετανάστευσης και αποτυπώνοντας αυτό στη νομοθεσία.

Επιπλέον, μπορεί να σημειωθεί ότι σε μια πρώτη φάση της μετανάστευσης από τα τρία χαρακτηριστικά του ανθρώπινου κεφαλαίου – δηλαδή, 1) τις ικανότητες για μετανάστευση, 2) τις γνώσεις γύρω από την χώρα στην οποία κατευθύνονται, τη νομοθεσία της και την εργασία στην οποία θα απασχοληθούν, και 3) την προσπάθεια που είχε καταβάλει ο καθένας από τους συνεντευξιζόμενους για να μεταναστεύσει, βαρύνουσα σημασία είχαν οι ικανότητες και η προσπάθεια. Επηρεασμένοι από τα κοινωνικά δίκτυα, που αναπτύχθηκαν και από τις πολιτικές που εφαρμόστηκαν, οι μετανάστες, που ήρθαν μετά το 2000, φαίνεται να έχουν εξίσου ικανότητες για μετανάστευση, αλλά και κάποια γνώση από τους κοντινούς τους ανθρώπους που είναι ήδη στην Ελλάδα.

Αυτοί που ήρθαν αργότερα, είναι σαν να μην χρειάζεται να καταβάλλουν τόση προσπάθεια. Δηλαδή, οι διαδρομές ήταν γνωστές και δοκιμασμένες ενώ μπορεί το κόστος του ταξιδιού να το αναλάβει η μητέρα που είναι στην Ελλάδα, οπότε δεν χρειάζεται να δανειστούν χρήματα. Εδώ δεν πρόκειται για τα παιδιά τα οποία ήρθαν ανήλικα, αλλά για ενήλικες που αποφασίζουν να μεταναστεύσουν και επιλέγουν να έρθουν στην Ελλάδα πρωτίστως επειδή η μητέρα τους είναι εδώ. Όμως, αν και ήρθαν με παρόμοιες προσδοκίες με τους πρώτους μετανάστες του 1990, μάλλον είχαν μεγαλύτερες προσδοκίες ως προς την εργασία, αλλά και ως προς τους υλικούς στόχους, όπως να καταφέρουν να αποταμιεύσουν για να αγοράσουν σπίτι στην γενέτειρα πόλη τους. Φαίνεται όμως ότι τα πράγματα αλλάζουν τα τελευταία χρόνια και υπάρχουν κάποιοι νέοι σε ηλικία Ουκρανοί, οι οποίοι πια έχουν διαφορετικά σχέδια και προσέγγιση ως προς τη μετανάστευση. Τα σχέδια τους είναι μεν οικονομικά λιγότερο δε απαιτητικά - δεν σχετίζονται με την αγορά σπιτιού, αλλά με την ίδια την εμπειρία της ζωής και της προσωρινής εργασίας στο εξωτερικό (αν και αυτό υπήρχε και σε μετανάστες που ήρθαν σε προηγούμενες φάσεις), βλέπουν πιο «χαλαρά» τις ανειδίκευτες εργασίες που κάνουν για λίγο καιρό, επιστρέφουν στην Ουκρανία και συνεχίζουν να δουλεύουν για να πραγματοποιήσουν κάποιον άλλο στόχο τους, που μπορεί να σχετίζεται με επαγγελματική πραγμάτωση στο πεδίο στο οποίο έχουν αποφοιτήσει από το πανεπιστήμιο ή και περαιτέρω εκπαίδευση.

Εφαρμογή και αποτελέσματα των μεταναστευτικών πολιτικών

Σχετικά με τις πολιτικές ελέγχου της μετανάστευσης μπορούμε να σημειώσουμε ότι υπάρχει η διαφοροποίηση ανάμεσα στην αποτελεσματικότητα και το αποτέλεσμα αυτών των πολιτικών (effectiveness and effect) (De Haas/Vezzoli, 2011). Σχηματικά παρουσιάζονται κάποιες από τις κύριες πολιτικές ελέγχου που φαίνεται να είχαν επηρεάσει τους μετανάστες. Βάσει αυτής της λογικής, θα γίνει μια σύντομη ανάλυση μερικών πολιτικών ελέγχου της παράτυπης μετανάστευσης, που εφαρμόστηκαν στην Ελλάδα την περίοδο 2000-2013 και είχαν αντίκτυπο στην ουκρανική μετανάστευση.

- Πολιτική-Νόμος: Πολιτικές θεώρησης εισόδου

Εφαρμογή: Είναι μια πολιτική, η οποία σύμφωνα με το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο «Περί εισόδου και παραμονής αλλοδαπών στην Ελλάδα», αφορά σε: 1) Επισκέψεις βραχείας διαμονής, οπότε και

εφαρμόζονται οι σχετικές προβλέψεις της κοινής Ευρωπαϊκής πολιτικής για τις βίζες, 2) Είσοδο στην Ελλάδα με σκοπό τη διαμονή μακράς διάρκειας - διέπεται από την εθνική Νομοθεσία.

Αποτελεσματικότητα και πως μετρήθηκε: Υπάρχουν στοιχεία στην ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με τον αριθμό των θεωρήσεων εισόδου που έχουν εκδοθεί κατ' έτος, τον τύπο της θεώρησης εισόδου και τα προξενεία της κάθε Ευρωπαϊκής χώρας. Επιπλέον, εκθέσεις τύπου monitoring για τα προξενεία στην Ουκρανία συμπεριλαμβανομένου και του Ελληνικού προξενείου, δημοσιοποιούνται από την Ουκρανική οργάνωση Europe without barriers. Οι πρόσφατες εκθέσεις δείχνουν ότι έχει αυξηθεί ο αριθμός των θεωρήσεων εισόδου που έχουν εκδοθεί το 2013, έχει μειωθεί ο αριθμός των αρνήσεων και έχει μειωθεί ο αριθμός των δικαιολογητικών που απαιτούνται.

Αποτέλεσμα – πως επηρέασε τους μετανάστες: Τα τελευταία χρόνια δεν παρατηρείται να υπάρχουν παραβιάσεις της διάρκειας ισχύος των θεωρήσεων εισόδου. Αυτή η πρακτική της παραβίασης της διάρκειας της θεώρησης εισόδου ήταν πολύ διαδεδομένη από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 έως και τα μέσα της δεκαετίας του 2000. Αυτό όμως έχει σχέση και με τους λόγους για τους οποίους επισκέπτονται πλέον οι Ουκρανοί την Ελλάδα (όπως π.χ. τουρισμός, νέες εμπειρίες, οικογενειακή μετανάστευση)

- **Πολιτική-Νόμος: Προγράμματα νομιμοποίησης 1998 και 2001**

Εφαρμογή: Ήταν μια πολιτική που είχε στόχο την νομιμοποίηση των παράτυπα διαμένοντων, εφαρμόστηκε ανά περιόδους (το 1998, το 2001, το 2005 και το 2007) και είχε περιορισμένη διάρκεια. Δεν είχε μακροπρόθεσμη ισχύ, αλλά είχε εν δυνάμει μακροπρόθεσμα αποτελέσματα.

Αποτελεσματικότητα και πως μετρήθηκε: Στατιστικά στοιχεία του Υπουργείου Εσωτερικών για τις εθνικότητες και τον αριθμό των ανθρώπων που νομιμοποιήθηκαν.

Αποτέλεσμα – πως επηρέασε τους μετανάστες: Από την μια πλευρά έχει εκπληρώσει το σκοπό της, ως πολιτική, και από την άλλη είχε θετική επίδραση σχετικά με την νομική ένταξη των μεταναστών στην χώρα. Απέκτησαν άδειες παραμονής και εργασίας, τις οποίες μπορούσαν να ανανεώνουν κάθε χρόνο και στη συνέχεια πολλοί απέκτησαν το δικαίωμα να πάρουν άδειες μακράς διάρκειας. Οπότε είναι ένα είδος «stepping stone».

- **Πολιτική-Νόμος: Προεδρικό διάταγμα για την οικογενειακή επανένωση 131/2006, Εναρμόνιση της ελληνικής νομοθεσίας με την Οδηγία 2003/86/ΕΚ**

Εφαρμογή: Από τότε που τέθηκε σε ισχύ, έχει ενταχτεί στην μεταναστευτική νομοθεσία και έχει μακροπρόθεσμη ισχύ και μακροπρόθεσμα αποτελέσματα.

Αποτελεσματικότητα και πως μετρήθηκε: Στατιστικά του Υπουργείου Εσωτερικών.

Αποτέλεσμα – πως επηρέασε τους μετανάστες: Θετικά, επειδή μπορούν να παίρνουν αποφάσεις για το μέλλον τους όντας στον ίδιο τόπο με την οικογένειά τους, μπορούν να καλέσουν τα παιδιά χωρίς να θέτουν σε κίνδυνο τη ζωή τους.

- **Πολιτική-Νόμος: Άδεια μακράς διαμονής - ΠΔ 150/2006**

Εφαρμογή: καθυστέρησε να εφαρμοστεί το συγκεκριμένο μέτρο. Ουσιαστικά, ενεργοποιήθηκε με την ψήφιση του Μεταναστευτικού Κώδικα. Βασικές απαιτήσεις είναι η χρόνια νόμιμη παραμονή, εισοδηματικά κριτήρια και ασφαλιστικά δικαιώματα.

Αποτελεσματικότητα και πως μετρήθηκε: Στοιχεία του Υπουργείου Εσωτερικών σχετικά με τις άδειες παραμονής. Δεν υπάρχουν έρευνες για την επίδραση αυτής της πολιτικής.

Αποτέλεσμα – πως επηρέασε τους μετανάστες: Οι μετανάστες έχουν δικαίωμα να μετακινηθούν και να εργαστούν νόμιμα σε όλες τις Ευρωπαϊκές χώρες. Δίνεται και στα παιδιά με γονείς που έχουν υπάρξει για χρόνια νόμιμοι στην Ελλάδα (τα παιδιά δεύτερης γενιάς μεταναστών) και τα ίδια έχουν αποφοιτήσει από την υποχρεωτική εκπαίδευση σε Ελληνικό σχολείο.

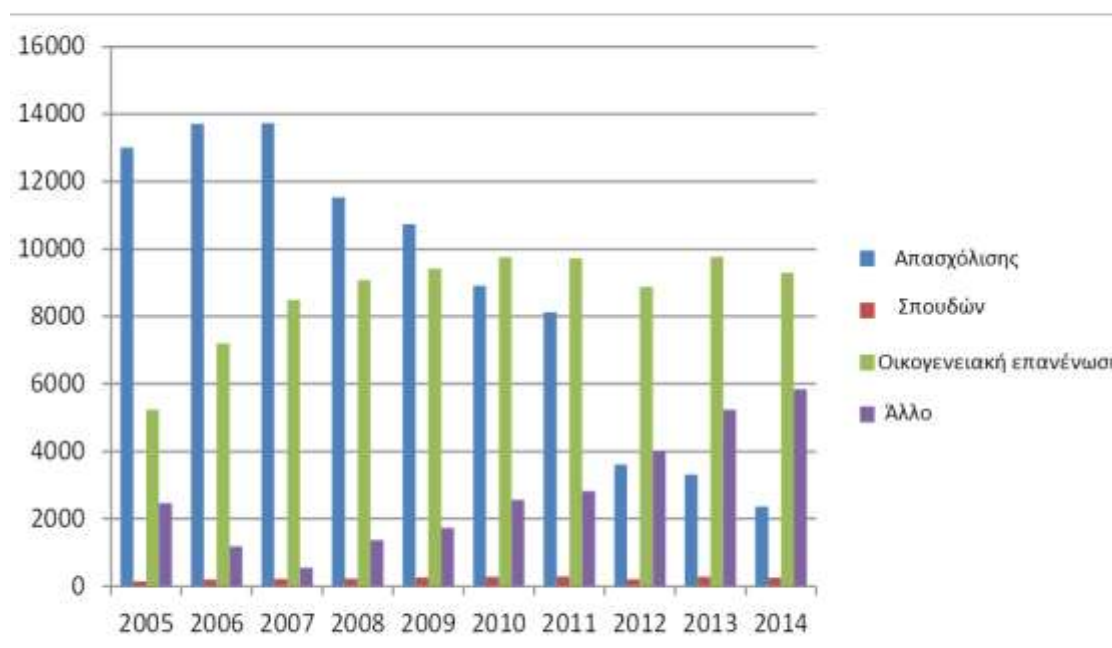
- **Πολιτική-Νόμος: Χορήγηση άδειας διαμονής για εξαιρετικούς λόγους (Άρθρο 19, Μεταναστευτικός Κώδικας)**

Εφαρμογή: Σύμφωνα με τον Νόμο κατ'εξαίρεση χορηγείται αυτή η άδεια η οποία έχει ως στόχο να τακτοποιήσει και να νομιμοποιήσει τους αλλοδαπούς που έχουν έρθει στην Ελλάδα μετά το 2005, οπότε ήταν το τελευταίο πρόγραμμα νομιμοποίησης. Για να εξεταστεί το αίτημα του υποψηφίου για άδεια για εξαιρετικούς λόγους, η οποία έχει ισχύ για ένα χρόνο, χρειάζεται να προσκομίζει κάποιο από τα παρακάτω έγγραφα: (α) θεώρηση εισόδου, η οποία να έχει χορηγηθεί από ελληνική προξενική αρχή τουλάχιστον τρία έτη πριν την υποβολή αίτησης ή (β) άδεια διαμονής, έστω και εάν αυτή έχει λήξει, (γ) διαβατήριο σε ισχύ, (δ) παράβολο ύψους 300 ευρώ, καθώς και (ε) έγγραφα που στοιχειοθετούν ότι έχουν αναπτύξει ιδιαίτερους δεσμούς με τη χώρα, οι οποίοι καθιστούν αναγκαία την παραμονή τους εντός της ελληνικής επικράτειας.

Αποτελεσματικότητα και πως μετρήθηκε: Η ρύθμιση είναι πολύ πρόσφατη, οπότε δεν υπάρχουν έγκυρα στοιχεία για την εκτίμηση της αποτελεσματικότητας αυτής της πολιτικής. Στο σύνολο 95 άτομα από την Ουκρανία έχουν πάρει την άδεια για εξαιρετικούς λόγους και την άδεια για ανθρωπιστικούς λόγους μέχρι τις 23 Ιανουαρίου 2015 σύμφωνα με στοιχεία του ΥΠΕΣ.

Αποτέλεσμα – πως επηρέασε τους μετανάστες: Επίσης, δεν υπάρχουν στοιχεία λόγω του μικρού χρονικού διαστήματος από το ψήφισμα του νόμου.

Άδειες παραμονής ανά τύπο για το χρονικό διάστημα 2005-2014

Πηγή: Υπουργείο Εσωτερικών της Ελλάδας

Από τα στατιστικά στοιχεία του Υπουργείου Εσωτερικών για τις άδειες παραμονής φαίνεται ότι έχει μειωθεί δραστικά ο αριθμός των αδειών για απασχόληση, ενώ αυξήθηκε ο αριθμός των αδειών για άλλους λόγους, στις οποίες περιλαμβάνονται και οι άδειες μακράς διάρκειας. Οι άδειες για οικογενειακούς λόγους σταθερά από το 2008 παραμένουν σε ένα υψηλό επίπεδο και ουσιαστικά δείχνει ότι σχεδόν οι μισές από τις άδειες που εκδόθηκαν στην Ελλάδα, εκδόθηκαν σε πολίτες της Ουκρανίας.

Επιστροφή στην Ουκρανία

Από το 2007 και μετά παρατηρείται μια τάση επιστροφής των μεταναστών προς την Ουκρανία και παράλληλα μείωση των ροών. Η επιστροφή μπορεί να είναι εθελοντική, με απόφαση του μετανάστη, ή αναγκαστική, με απέλαση από την Ελληνική αστυνομία. Οι βασικοί παράγοντες που έπαιξαν ρόλο για την επιστροφή ήταν μια σχετική βελτίωση και σταθεροποίηση της οικονομικής κατάστασης στην Ουκρανία εκείνη την περίοδο και επίσης οι πρώτες ενδείξεις της οικονομικής κρίσης που ξέσπασε στην Ελλάδα, που άρχισαν να επηρεάζουν ως επί το πλείστον τους άνδρες εργαζόμενους στον τομέα της κατασκευής. Πρέπει να προσθέσουμε ότι γενικότερα άλλαξαν οι συνθήκες και οι Ουκρανοί έγιναν καλύτερα πληροφορημένοι σχετικά με δυνατότητες εργασίας στις Ευρωπαϊκές χώρες, αλλά και η ίδια η κατάσταση στην Ουκρανία άλλαξε συγκριτικά με τη δεκαετία του 1990 προς το καλύτερο και οι άνθρωποι απέκτησαν διαφορετικές προσδοκίες από μια ενδεχόμενη μετανάστευση.

Οι βασικοί λόγοι για τους οποίους οι μετανάστες επέστρεψαν στην Ουκρανία, όπως προκύπτει από την έρευνα της οργάνωσης La Strada το 2010 είναι: Σε ποσοστό 23% για κάθε έναν από τους εξής τρεις λόγους: 1) επειδή κατέκτησαν το στόχο τους, 2) για οικογενειακούς λόγους και 3) λόγω της

οικονομικής κρίσης. Μικρότερο ποσοστό (19%) απάντησαν ότι γύρισαν πίσω λόγω υγείας, ενώ 8% αισθάνθηκαν νοσταλγία για την χώρα τους και 4% βρήκαν καλύτερη θέση εργασίας¹⁵. Φαίνεται ότι οι περισσότεροι από αυτούς που επιστρέφουν έχουν άδειες παραμονής στην Ελλάδα.

Μιλώντας με στατιστικά στοιχεία μη-εθελούσιας επιστροφής, από τα στατιστικά στοιχεία της Ελληνικής αστυνομίας προκύπτει ότι την περίοδο 2007-2012 για παράνομη είσοδο και παραμονή στην Ελλάδα είχαν συλληφθεί συνολικά 752 άτομα από την Ουκρανία, το οποίο αντιστοιχεί σε 0,1% του συνόλου των συλληφθέντων για αυτούς τους λόγους. Οι απελάσεις Ουκρανών για λόγους παράνομης διαμονής στην χώρα για την περίοδο 2007-2012 είναι 326 ή 0,3% του συνόλου των απελαθέντων αλλοδαπών, δηλαδή οι μισοί από τους συλληφθέντες Ουκρανούς μπορούμε να υποθέσουμε ότι έχουν απελαθεί.

Από τα αποτελέσματα της έρευνας πεδίου προκύπτει ότι υπάρχει γενικότερα η επιθυμία για επιστροφή, αλλά διαφέρει πως αντιλαμβάνονται το επείγον της επιστροφής και συνεπώς πόσος χρόνος περνάει από την εμφάνιση της ιδέας για την επιστροφή έως και την τελική της πραγματοποίησης και γενικότερα το σχεδιασμό στο διάστημα που διαμεσολαβεί. Ενώ γινόταν η έρευνα στην Ελλάδα, ξεκίνησαν οι διαδηλώσεις στο Μαϊντάν στο Κίεβο και έπειτα ξέσπασε η ένοπλη σύγκρουση στην Ανατολική Ουκρανία.

Πολλοί από τους μετανάστες έχουν την οικογένειά τους στην Ελλάδα, έχουν εγκατασταθεί και δεν έχουν κανέναν πίσω στην πατρίδα τους. Υπάρχουν οι περιπτώσεις αγοριών, που είναι χωρίς πατεράδες, δεν έχουν σχέση με τους συγγενείς τους, είναι χρόνια στην Ελλάδα, και δεν έχουν που να επιστρέψουν. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του 21-χρονου, με τον οποίο έγινε συνέντευξη στα κρατητήρια της Πέτρου Ράλλη. Ήρθε στην Ελλάδα το 2006 με τη βοήθεια διακινητών, επειδή η μητέρα του δεν μπορούσε να του στείλει πρόσκληση για να πάρει θεώρηση εισόδου και να έρθει νόμιμα – κατά πάσα πιθανότητα πριν τη ψήφιση του Προεδρικού Διατάγματος για την οικογενειακή επανένωση. Η αστυνομία τον είχε συλλάβει το 2014 σε ιντερνετ καφέ και ο ίδιος, όντας στην Ελλάδα από 13 ετών, ενώ προηγουμένως στην Ουκρανία είχε ζήσει σε ορφανοτροφείο, δεν είχε κανέναν εκεί στον οποίο να επιστρέψει ούτε και σπίτι. Έκανε αίτηση για άσυλο, επειδή οι αστυνομικοί στην Πέτρου Ράλλη μοίρασαν στους κρατούμενους Ουκρανούς αιτήσεις σε περίπτωση που θέλουν να καταθέσουν λόγω της κατάστασης στην χώρα τους, πράγμα το οποίο προσωρινά θα ρύθμιζε την κατάστασή του.

Υπάρχουν περιπτώσεις δισταγμού για την επιστροφή, από ανθρώπους, που έχουν ζήσει χρόνια στην Ελλάδα λόγω φόβου κοινωνικού αποκλεισμού και μη επιτυχημένης επανένταξης στην Ουκρανία. Οι ίδιοι εκτιμούν ότι δεν κατάφεραν αυτά που προσδοκούσαν όχι σε οικονομικό, αλλά σε προσωπικό επίπεδο. Μια οικογένεια είχε κατορθώσει να αγοράσει διαμέρισμα για τους γονείς του άνδρα, αλλά οι ίδιοι εκτιμούν ότι «δεν βρήκαν τον εαυτό τους στην Ελλάδα». Τη στιγμή της συνέντευξης ήταν και οι δυο τους για πολύ καιρό άνεργοι με μόνον μερικά μεροκάματα το μήνα ο άνδρας, ενώ και οι δύο είναι 37-38 ετών με ανώτατη τεχνική εκπαίδευση. Η σύγκριση με τους φίλους τους στην Ουκρανία, που τα έχουν καταφέρει καλύτερα από αυτούς, αφήνει απογοήτευση σχετικά με την επιλογή που έκαναν να μεταναστεύσουν.

Οι πιο νεαροί σε ηλικία συνεντευξιζόμενοι σχεδιάζουν πιο άμεσα την επιστροφή τους και δηλώνουν ότι δεν θα πήγαιναν σε άλλη χώρα, αλλά θα επέστρεφαν στο σπίτι τους, στην Ουκρανία. Οι γυναίκες σε ηλικία 58-62 ετών, οι οποίες εργάζονται ως οικιακές βοηθοί, ως επί το πλείστον, δηλώνουν ότι θα επιστρέψουν στο σπίτι, όταν νιώσουν ότι δεν μπορούν να εργαστούν άλλο.

¹⁵ Παρουσίαση της Oksana Pyatkonska, ερευνήτριας από το Πολυτεχνικό Πανεπιστήμιο της Λβοβ, Ουκρανίας, στην ημερίδα "Governing Irregular Migration: Balkans and Eastern Europe to EU System" στα πλαίσια του προγράμματος IPMA «Η διακυβέρνηση της μη-νόμιμης μετανάστευσης», η οποία διεξήχθη στις 30 Μαΐου 2014 στο Πολιτιστικό κέντρο του Δήμου Αθηνών.

Οι Ουκρανοί, που είναι στην Ελλάδα ως επί το πλείστον λένε ότι δεν θα συμβούλευαν κανένα να έρθει για εργασία στην χώρα. Οι γυναίκες που έχουν τα παιδιά τους στην Ουκρανία, επίσης δεν θέλουν τα παιδιά να τις ακολουθήσουν. Μόνο μια συνεντευξιαζόμενη ήθελε να φέρει το παιδί της στην Ελλάδα, αλλά και πάλι δεν επρόκειτο για παιδί μικρής ηλικίας, αλλά για ενήλικα πια. Ως επί το πλείστον, οι μητέρες που είχαν αφήσει τα ανήλικα παιδιά τους πίσω κατάφεραν να τα φέρουν στην Ελλάδα μετά από το προεδρικό διάταγμα για οικογενειακή επανένωση το 2006.

Από τις συνεντεύξεις, που έγιναν στην Ουκρανία, προέκυψε ότι οι μετανάστες που είχαν επιστρέψει ήδη δεν είναι τόσο κάθεται αρνητικοί όσον αφορά στο τί θα συμβούλευαν κάποιον που θέλει να πάει στην Ελλάδα. Όσον αφορά τα σχέδια που έχουν οι νέοι χωρίς οικογενειακές υποχρεώσεις που έχουν επιστρέψει στην Ουκρανία μετά από μικρή διάρκεια παραμονής στην Ελλάδα, λένε ότι δεν αποκλείουν να ξαναφύγουν στο εξωτερικό λόγω της κατάστασης στην Ουκρανία, επειδή θεωρούν το βιωτικό επίπεδο καλύτερο στο εξωτερικό (έφεραν ως παραδείγματα ότι θα πήγαιναν στην Αυστρία, τη Γερμανία, τη Νορβηγία, αλλά και την Ελλάδα).

Είναι ενδιαφέρον να παρουσιαστεί η άποψη της κόρης μιας μετανάστριας, η οποία είναι 32 ετών και μένει στην Ουκρανία, δεν έχει έρθει ποτέ στην Ελλάδα και ξέρει για την χώρα από τις ιστορίες της μητέρας της.

«Θα με ρωτήσετε γιατί η μαμά μου δεν αφήνει αυτή τη σκληρή δουλειά και να επιστρέψει; Είναι απλή η απάντηση. Στην Ελλάδα έχει κρίση και είναι πολύ δύσκολο να βρεις νέα δουλειά. Πολλές Ουκρανές επέστρεψαν σπίτι γι' αυτό το λόγο. Η μαμά μου συχνά μου τα λέει αυτά όταν μιλάμε στο τηλέφωνο. Αλλά υπάρχει διαφορετική αντιμετώπιση της εργασίας στην Ελλάδα. Οι Έλληνες, π.χ., δεν διστάζουν να σκουπίζουν τους δρόμους, ενώ οι Ουκρανοί ντρέπονται να είναι καθαριστές. Στην Ελλάδα είναι πολύ σημαντικό να έχεις δουλειά και δεν έχει σημασία τι δουλειά κάνεις.» (Γυναίκα, 32 ετών, Τερνοπίλ)

Η Αναστασία, 62 ετών, έχει επιστρέψει στην πόλη της, την Λβοβ μετά από δέκα χρόνια στην Ελλάδα. Έφυγε το 1995 για οικονομικούς λόγους και ο άνδρας της έμεινε πίσω, δεν ήθελε να μεταναστεύσει. Η άποψή της είναι ότι πολλές γυναίκες θεώρησαν ότι είναι ανώτερες από τους άνδρες, επειδή αυτές «έβγαζαν το ψωμί», έστειλαν χρήματα στις οικογένειες επί χρόνια και κατέληξαν να έχουν χάσει την ουσιαστική σχέση με την οικογένεια και να τις θεωρούν σαν «σακίδια με χρήματα». Ο άνδρας της Αναστασίας ξεκίνησε εργασία το 2002, αφού μερικά χρόνια που ήταν άνεργος, και η Αναστασία έως τότε έπρεπε να στέλνει χρήματα για τα έξοδα του σπιτιού και τα δικά του. Το 2005 η εργοδότης της Αναστασίας την παρότρυνε να επιστρέψει, επειδή της είπε ότι αυτή είναι η στιγμή να πάρει αυτή την απόφαση και να την πραγματοποιήσει, εφόσον ο άνδρας της πια μπορούσε να συντηρήσει οικονομικά την οικογένεια και δεν χρειαζόταν η σύζυγός του να μένει μακριά για λόγους οικονομικούς.

«Η εργοδότης μου επέμενε να επιστρέψω. Είχα χαρτιά και θα μπορούσα να συνεχίσω τη δουλειά μου, αλλά με συμβούλεψε να μην το κάνω. Το σκέφτηκα αυτό που μου είπε και πήρα την απόφασή μου» (Γυναίκα, 62 ετών, Λβοβ).

Από την άλλη, ο άνδρας της είπε ότι θα έκανε τα πάντα για να την έχει κοντά του. Για τη στήριξη της απόφασης πρέπει να υπάρχουν οι κατάλληλες συνθήκες, ώστε ο μετανάστης να νιώσει δικαιωμένος με την επιστροφή του για τα χρόνια που πέρασε στο εξωτερικό μακριά από την οικογένεια στις περιπτώσεις των διεθνικών οικογενειών. Να φανεί και η προσπάθεια από την απέναντι πλευρά για ένα κοινό στόχο – είτε αυτός είναι να ξαναδημιουργήσουν βιώσιμες συνθήκες για να ζήσουν μαζί, είτε αφού έχει εκπληρωθεί κάποιος στόχος, όπως είναι η ολοκλήρωση των σπουδών του παιδιού και αυτό μπορεί να ανεξαρτητοποιηθεί οικονομικά.

Συμπεράσματα

Τα πρώτα χρόνια οι λόγοι μετανάστευσης κυρίως ήταν οικονομικοί, η αναζήτηση καλύτερων ευκαιριών εργασίας, ενώ αργότερα η οικογενειακή επανένωση είναι ο βασικός λόγος για την μετεγκατάσταση στην Ελλάδα. Για την πλειοψηφία των Ουκρανών, η Ελλάδα είναι η πρώτη χώρα μετανάστευσης και το ένα τρίτο από τους συνεντευξιαζόμενους (γυναίκες μεγαλύτερης ηλικίας εργαζόμενες ως οικιακές βοηθοί) δεν είχαν ποτέ χαρτιά, επειδή θεώρησαν ότι δεν αξίζει να μπουν σε διαδικασία νομιμοποίησης από τη στιγμή που δεν θα πάρουν ποτέ σύνταξη.

Ορισμένοι από τους συνεντευξιαζόμενους είχαν συγγενείς στην Ελλάδα πριν ξεκινήσουν το ταξίδι, αλλά στην πλειοψηφία τους έφυγαν χωρίς να γνωρίζουν κανέναν, συνήθως ωθούμενοι από την ιδέα κάποιας φίλης/γνωστής που ήταν στη χώρα και όταν επέστρεψε στην Ουκρανία τους πρότεινε να ακολουθήσουν και αυτοί. Οι περισσότεροι δανείζονται τα χρήματα για το ταξίδι, τα οποία είναι μεταξύ 600 και 1500 ευρώ και καλύπτουν το κόστος για τα εισιτήρια για λεωφορείο και τη βίζα. Περίπου το 90% των συνεντευξιαζόμενων ήρθαν στην Ελλάδα με βίζα και ακολούθησαν τη διαδρομή μέσω της Μολδαβίας, της Ρουμανίας και έπειτα της Βουλγαρίας για να έρθουν στην Ελλάδα.

Ως προς τη διαφοροποίηση σε σχέση με το φύλο προκύπτει ότι οι γυναίκες κάνουν το πρώτο βήμα και παίρνουν την απόφαση να φύγουν είτε συμβουλευόμαστε την οικογένεια, είτε όχι. Οι άνδρες φαίνεται ότι είτε ακολουθούν τις γυναίκες τους στη συνέχεια ή είναι εξ αρχής μαζί με την οικογένεια, ενώ στις περιπτώσεις νέων ανδρών που έχουν έρθει ως ανήλικα αγόρια ισχύει η εφαρμογή του νόμου της οικογενειακής επανένωσης. Διαφέρει η κατάσταση όσον αφορά στην επιστροφή, όπου συμβαίνει το αντίθετο σε σχέση με το φύλο και τη λήψη της απόφασης – συνήθως ο άνδρας είναι αυτός που παίρνει την πρωτοβουλία και αποφασίζει πως θα πραγματοποιηθεί η επιστροφή και σχεδιάζει κάποια βιώσιμη επιστροφή. Επιπλέον, μια άλλη αντίθεση σχετικά με την αρχική μετανάστευση και την επιστροφή φαίνεται να υπάρχει αναφορικά με το χρόνο που μεσολαβεί ανάμεσα στην απόφαση για μετανάστευση και την πραγματοποίηση του σχεδίου. Δηλαδή, ενώ η απόφαση και η πραγματοποίηση της μετανάστευσης από την Ουκρανία προς την Ελλάδα φαίνεται να είναι πολύ κοντά ως χρονικές στιγμές, δεν συμβαίνει το ίδιο με την επιστροφή – η σκέψη υπάρχει, αλλά χρειάζεται κάποιο σημαντικό γεγονός που θα προκαλέσει/ενεργοποιήσει την επιστροφή, να σχεδιαστεί καλύτερα η επιστροφή, επειδή μάλλον αυτή φαίνεται να σχεδιάζεται με στόχο να είναι μόνιμη, ενώ η μετανάστευση φαίνεται να αντιλαμβάνεται ως προσωρινή και συγκεκριμένα μικρής διάρκειας, αυτός είναι και λόγος που μάλλον δεν σχεδιάζεται αρχικά με τόση επιμέλεια. Συνήθως, οι σημαντικοί παράγοντες που επηρεάζουν την απόφαση για την επιστροφή σχετίζονται με τις διαφορές από γενιά σε γενιά, με το φύλο, με τα κοινωνικά δίκτυα, με τη νομιμότητα της παραμονής.

Με το πέρασμα του χρόνου φαίνεται ότι τα μεταναστευτικά σχέδια αλλάζουν και οι νέες γενιές έχουν πιο «ελαφρά» μεταναστευτικά σχέδια όσον αφορά τη διάρκεια παραμονής τους στο εξωτερικό (μικρότερος σε διάρκεια) και τα σχέδια που θα τους αποφέρουν άμεσο οικονομικό κέρδος από το ταξίδι τους. Δηλαδή μέχρι πριν από δέκα χρόνια, οι μετανάστες έφευγαν με «βαριά» μεταναστευτικά σχέδια που απαιτούσαν μακρά διάρκεια παραμονής στην χώρα προορισμού για να πραγματοποιηθούν. Για τους περισσότερους στόχος ήταν να στέλνουν χρήματα τακτικά είτε για τις καθημερινές ανάγκες (χωρίς κάποια τελική ημερομηνία σχεδιασμένη για επιστροφή ή χωρίς όρους προς την οικογένεια), είτε για τις σπουδές κάποιου παιδιού το οποίο μπορεί να σπούδαζε σε άλλη πόλη, είτε για να αποταμιεύσουν για την αγορά ακινήτου.

Σε πολλές περιπτώσεις, οι γυναίκες που εργάζονται για χρόνια στην Ελλάδα ως οικιακές βοηθοί ακόμα στηρίζουν τα παιδιά τους που έχουν μείνει πίσω στην χώρα καταγωγής. Τα τελευταία χρόνια οι νέοι που έρχονται μπορεί να μείνουν μερικούς μήνες και έπειτα να γυρίσουν πίσω. Φαίνεται ότι στόχος τους είναι να έχουν την ελευθερία να επιλέγουν και να είναι κοινωνικά ενταγμένοι. Το έναυσμα

για μακρύτερη παραμονή στο εξωτερικό μπορεί να είναι η εύρεση καλής εργασίας, οι σπουδές, ενώ εάν πρόκειται για εποχιακές ή/και εργασίες που δεν απαιτούν την γνώση της γλώσσας, τότε θεωρείται ως προσωρινή κατάσταση, όπως και είναι, και γρήγορα επιστρέφουν χωρίς να παραβιάζουν τη διάρκεια της θεώρησης εισόδου τους.

Βιβλιογραφία

Anderson, B., Ruhs, M. (2010) Researching Illegality and Labour Migration, in: Population, Space, Place 16, pp. 175–179, Wiley Inter Science

Beck, U. (2003) Toward a New Critical Theory with a Cosmopolitan Intent, in: Constellations Volume 10, N4, Blackwell Publ. (<http://www.public.iastate.edu/~carlos/607/readings/beck.pdf>)

Bengtson, V., Allen, K. (1993) The Life Course Perspective Applied to Families Over Time, in: Sourcebook of Family Theories and Methods, Springer Publ., pp 469-504

Biernacki, P., Waldorf, D. (1981) Snowball Sampling: Problems and Techniques of Chain Referral Sampling, in: Sociological Methods Research, Nov. 1981 vol. 10 no. 2 141-163, doi: 10.1177/004912418101000205

Castles, S., Arias Cubas, M., Kim, Ch., Ozkul, D. (2012), Irregular Migration: Causes, Patterns, and Strategies, in Global Perspectives on Migration and Development, Global Migration Issues Volume 1, 2012, pp 117-151

Δημητριάδη, Α. (2013) Διέλευση και μετανάστευση στην Ελλάδα. Η περίπτωση των Αφγανών, Πακιστανών και Μπαγκλαντεσιανών. Εκδ. Νήσος, Αθήνα

De Haas, H., Vezzoli, S. (2011) Leaving Matters: The nature evolution and effects of emigration policies, IMI Working Paper 34

De Haas, H. (2011β) The determinants of international migration. Conceptualizing policy, origin and destination effects, DEMIG “The Determinants of International Migration” project paper no. 2, Paper 32, April 2011

Duvell, F., Triandafyllidou, A., Vollmer, B. (2008) Ethical issues in irregular migration research, Deliverable D2 prepared for Work Package 2 of the research project CLANDESTINO Undocumented Migration: Counting the Uncountable. Data and Trends Across Europe, funded by the 6th Framework Programme for Research and Technological Development

Giele, J., Elder, G. (1998) Methods of Life Course Research: Qualitative and Quantitative Approaches, SAGE Publ. UK

Glick Schiller, N. (2009) A Global perspective on Transnational Migration: Theorizing Migration without Methodological Nationalism, Working Paper No. 67, Centre on Migration, Policy and Society, University of Oxford

Heckathorn, D. (1997) Respondent Driven Sampling: A New Approach to the Study of Hidden Populations, Social Problems, Vol.44, No 2, May 1997

Heckathorn, D. (2011) Snowball versus respondent-driven sampling, *Sociol. Methodol.* 2011 August 1; 41(1): 355–366. doi:10.1111/j.1467-9531.2011.01244.x.

Jandl, M., Vogel, D., Iglicka, K, Kraler, A, (2009) Report on methodological issues, Deliverable D3 prepared for Work Package 2 of the research project CLANDESTINO Undocumented Migration: Counting the Uncountable. Data and Trends Across Europe, funded by the 6th Framework Programme for Research and Technological Development

Jaroszewicz, M., Kaźmierkiewicz, P. (2014) Does Ukraine Have a Policy on Emigration? Transcending the State-Centered Approach, in: *Central and Eastern European Migration Review*, Vol. 3, No. 1, June 2014, pp. 11–26

Koser, K., McAuliffe, M. (2013) Establishing an Evidence-Base for Future Policy Development on Irregular Migration to Australia, Irregular Migration Research Program Occasional Paper Series, Australian Government, Department of Immigration and Citizenship, 1/2013

McAuliffe, M. (2013) Seeking the views of irregular migrants: Survey background, rationale and methodology, Irregular Migration Research Program Occasional Paper Series, Australian Government, Department of Immigration and Citizenship, 4/2013

McAuliffe, M. (2013) Seeking the views of irregular migrants: Decision making, drivers and migration journeys, Irregular Migration Research Program Occasional Paper Series, Australian Government, Department of Immigration and Citizenship, 5/2013

Mortimer, J., Shanahan, M. (2003) *Handbook of the Life Course*, Springer Publ. US

Nikolova, M. (2013) Background report: “Ukrainian migration in Greece: There and back again and straight ahead for one more time”, Deliverable 2.1, IRMA Project Governing Irregular Migration, Available at: <http://irma.eliamep.gr/wp-content/uploads/2013/04/IRMA-Background-report-UKRAINE.pdf>

Schuetz, A. (1944) The Stranger: An Essay in Social Psychology, in *Chicago Journals*, *American Journal of Sociology*, Vol. 49, No. 6, pp 499-507

Semaan, S. (2010). Time-space sampling and respondent-driven sampling with hard-to-reach populations. *Methodological Innovations Online*, 5, 60–75.

Sen, A. (1997) Editorial: Human Capital and Human Capability, *World Development*, Vol. 25, No. 12, pp. 1959-1961, Publ. by Elsevier Science Ltd.

Triandafyllidou, A. (2005) Ελληνική Μεταναστευτική Πολιτική: Προβλήματα και Κατευθύνσεις, Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ) <http://www.eliamep.gr/old/eliamep/files/TRIAND.pdf> (15/01/2015)

Triandafyllidou, A. (2012) *Irregular Migration in Europe: Myths and Realities*, Ashgate Publishing

Wingens, M., Windzio, M., de Valk, H., Aybek, C. (Eds.) (2011), *A Life-Course Perspective on Migration and Integration*, Springer Publ. *Population Studies*, VI, 297 p.

Residence permits for non-EU citizens in the EU28. More than 2.3 million first residence permits issued in the EU28 in 2013. Main beneficiaries from Ukraine, EUROSTAT Newsrelease, STAT/14/159, 22 October 2014